

Child Rights in Serbia

DECA ŽRTVE I MEDIJI

**Priručnik i kurikulum za obuku profesionalaca u kontaktu sa
decom žrtvama krivičnih dela**

Autor: Dr Milica Kolaković-Bojović

Beograd 2022.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	2
LEGENDA	3
I PRIRUČNIK ZA OBUKU PROFESIONALACA U KONTAKTU SA DECOM	4
1. Uvod	4
1.1. Projektni okvir	4
1.2. Zadaci i vremenski okvir realizacije	5
2. Pravo na dostojanstvo i privatnost dece žrtava u medijskom prostoru	5
2.1. Deca i mediji	5
2.2. Međunarodni standardi i osnovni principi na kojima počivaju pravo na dostojanstvo i privatnost dece žrtava	7
2.3. Normativni okvir koji uređuje poverljivost krivičnog postupka i zaštitu dostojanstva i privatnosti deteta žrtve	9
2.3.1. Pravo na dostojanstvo žrtve i krivično zakonodavstvo Srbije	9
2.3.2. Pravo na privatnost žrtve i poverljivost krivičnog postupka u skladu sa normativnim okvirom Republike Srbije	11
2.4. Medijsko zakonodavstvo zaštita dece koja su žrtve krivičnih dela	15
2.4.2. Između zaštite prava na privatnost, slobode izražavanja i interesa javnosti da bude informisana	19
2.4.3. Normativni okvir koji reguliše postupanje pružalaca medijskih usluga	23
2.5. Uloga i praksa regulatornih tela	27
2.5.1. Kršenje Kodeksa i rezultati rada Saveta za štampu	28
2.5.2. Praksa Regulatornog tela za elektronske medije	34
II CURRICULUM ZA POTREBE OBUKE U OBLASTI MEDIJSKOG TRETMANA DECE ŽRTAVA	39
ANNEX I	44
RELEVANTNI IZVORI I LITERATURA	44
ANNEX 2	48
IZVOD IZ RELEVANTNIH MEĐUNARODNIH STANDARDNA KOJIMA SE JAMČI PRAVO NA DOSTOJANSTVO I PRIVATNOST DETETA ŽRTVE	48

LEGENDA

ASTRA	Akcija protiv trgovine ljudima
CFJ	Child Friendly Justice/ Pravosuđe po meri deteta
CICL	Children in Contact with the Law (deca u kontaktu sa zakonom)
CPD	Centar za prava deteta
CRIS	Child Rights in Serbia (prava dece u Srbiji)
CSR	Centar za socijalni rad
EKLJP	Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama
ESLJP	Evropski sud za ljudska prava
EU	Evropska unija
IRC	International Rescue Committee
KZ	Krivični zakonik
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
NVO	Nevladine organizacije
OCD	Organizacije civilnog društva
PA	Pravosudna akademija
PMU	Pružaoци medijskih usluga
REM	Regulatorno telo za elektronske medije
RJT	Republičko javno tužilaštvo
RS	Republika Srbija
RZS	Republički zavod za statistiku
RZSZ	Republički zavod za socijalnu zaštitu
SE	Savet Evrope
UN	Ujedinjene nacije
VKS	Vrhovni kasacioni sud
ZEM	Zakon o elektronskim medijima
ZJIM	Zakon o javnom informisanju i medijima
ZKP	Zakonik o krivičnom postupku
ZMUKD, Zakon o maloletnicima	Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

I PRIRUČNIK ZA OBUKU PROFESIONALACA U KONTAKTU SA DECOM ŽRTVAMA KRIVIČNIH DELA

1. UVOD

1.1. Projektni okvir

Opšti cilj projekta Child Rights in Serbia (CRIS) (u daljem tekstu: Projekat) je da se unapredi položaj dece koja su uključena u pravosudni sistem Republike Srbije (RS) sistematskom primenom postupaka i regulative koji štite prava deteta i dokazanom podrškom u postupcima. Ovo može uključivati unapređenje prava na saslušanje, pravo na informacije, pravo na zaštitu privatnosti, pravo na nediskriminaciju i princip najboljeg interesa deteta, u skladu sa preporukama Agencije EU za osnovna prava (FRA) „CFJ - perspektive i iskustva dece i profesionalaca“.

International Rescue Committee (IRC), zajedno sa organizacijom ASTRA - Akcija protiv trgovine ljudima i Centrom za prava deteta (CPD), a uz podršku Evropske unije (EU), realizuje dvogodišnji projekat koji ima za cilj da unapredi ishode za decu u kontaktu sa zakonom (CiCL) u RS kroz sistematsku primenu prava deteta i na dokazima zasnovanu podršku u pravnim postupcima. Projekat uključuje sve relevantne aktere (pravosudne profesionalce i one koji rade u sistemu zaštite dece) sa ciljem identifikacije ključnih oblasti koje je potrebno poboljšati u odnosu na pravosuđe po meri deteta; izgrađuje kapacitet relevantnih stručnjaka u oblasti podrške i poštovanja prava deteta; unapređuje razumevanje dece o pravima koja im pripadaju u pravosudnom sistemu.

Direktni korisnici projekta su profesionalci u kontaktu sa decom u sudskim postupcima, studenti prava, deca i njihovi roditelji ili staratelji. Projekat ima za cilj da poboljša ishode za decu žrtve ili svedoke trgovine ljudima, decu bez pratnje i decu koja nisu prepoznata kao žrtve i svedoci krivičnih dela (deca žrtve eksploatacije kriminalnih aktivnosti).

Tokom 2021. godine, u okviru CRIS projekta, razvijen je Priručnik za obuku i nastavni plan i program o pravosuđu po meri deteta, namenjen profesionalcima koji rade sa decom u kontaktu sa zakonom u oblasti pravosuđa, socijalne zaštite, u policiji, advokaturi, nevladinom (NVO) sektoru. Organizovan je trening za trenere, a potom i serija obuka u regionalnim centrima u Srbiji. Ovaj proces iskristalisao je, kao jedan od gorućih problema, ulogu medija u kršenju osnovnih prava dece žrtava i svedoka krivičnih dela. Predstavnici medija i pravosuđa nisu imali priliku ni da se okupe radi zajedničkog treninga (ili su takvi događaji sporadično organizovani), niti da nauče kako da komuniciraju i kontinuirano neguju i unaprede svoju saradnju u korist dece u kontaktu sa zakonom. U tom smislu, razvijanje i sprovođenje ovog trening modula, moglo bi značajno da doprinese realizaciji specifičnih ciljeva CRIS projekta – da motiviše zainteresovane strane i utiče na jačanje sistema i promovisanje potrebe za multidisciplinarnom saradnjom u kontekstu obezbeđivanja pravde po meri deteta, a kroz jačanje kapaciteta profesionalaca u skladu sa nacionalnim zakonskim zahtevima i najboljom međunarodnom praksom.

1.2. Zadaci i vremenski okvir realizacije

U kontekstu ranije pojašnjene potrebe, cilj ovog projektnog zadatka je da u periodu decembar 2021 - mart 2022:

- Identifikuje i analizira međunarodne standarde i normativni okvir RS koji garantuju pravo na dostojanstvo i privatnost deteta-žrtve;
- Analizira normativni i institucionalni okvir u pogledu samoregulatorne uloge Saveta za štampu i Regulatornog tela za elektronske medije (REM)
- Analizira praksu Saveta za štampu i REM-a (primenom kvantitativnih i kvalitativnih metoda), koristeći studije odabranih slučajeva koji ilustruju medijsku stereotipizaciju, diskriminaciju i sekundarnu viktimizaciju dece žrtava kroz kršenje odredaba medijskog zakonodavstva;
- Da razvije kurikulum za obuku profesionalaca u oblasti pravosuđa, policije, socijalne zaštite i medija;
- Da podrži sprovođenje zajedničke obuke pomenutih profesionalaca.

2. PRAVO NA DOSTOJANSTVO I PRIVATNOST DECE ŽRTAVA U MEDIJSKOM PROSTORU

2.1. Deca i mediji

U eri rastućeg uticaja medija, kao i ekspanzije njihovih novih i hibridnih formata poput društvenih mreža, podcasta (podcasts), blogova, vlogova i sl, sve je kraći period između događaja u realnom životu i dostupnosti informacija o njima u različitim medijima, ali su i sve nejasnije granice između realnog i virtuelnog sveta, pri čemu ovaj drugi, naročito kada su u pitanju deca i mladi, po procentualnom udelu vremena koje u njemu provode, ali i uticaja koji ima na razvoj njihove ličnosti i socijalizaciju, prete da preuzme dominantnu ulogu.

(Ne)spremnost roditelja, profesionalaca u kontaktu sa decom, medijskih poslenika, institucija sistema i kreatora javnih politika, da prepoznaju ovaj rastući uticaj medija na decu, ali i sopstvenu ulogu u adekvatnom odgovoru na rizike koji sobom donosi, od ključnog je uticaja na adekvatnost definisanja i primene mera koje imaju za cilj prevenciju ili reakciju na negativne uticaje koje medijski sadržaj može imati na decu. Ovaj negativni uticaj javlja se paralelno, kako kroz neadekvatnost/štetnost sadržaja koji su deci dostupni kroz medije, tako i kroz javno objavljivanje informacija/podataka koji narušavaju privatnost/integritet/dostojanstvo deteta i dovode do traume i stigmatizacije. Ovde naročito treba imati na umu dve stvari:

- Dodatnu ranjivost dece u kontaktu sa zakonom, a naročito dece žrtava krivičnih dela;
- Dvostruku ulogu/uticaj koju mediji imaju na decu žrtve i to kroz:

a) dostupnost medijskih sadržaja koji treba da ih osnaže da prijave krivično delo i učinioca i pristupe informacijama o pravima koja im pripadaju

b) objavljivanje podataka o krivičnom delu, detaljima krivičnog postupka ili samom detetu žrtvi i njemu bliskim licima, čime se otvara put ka sekundarnoj viktimizaciji ali i u velikoj meri otežava rehabilitacija i reintegracija deteta žrtve i opstruira pravo žrtve na zaborav.

Novinari i pružaoci medijskih usluga (PMU) u Srbiji, često, svesno ili ne, odstupaju od medijskih propisa kojima se uređuje kategorizacija medijskih sadržaja, kao i uslovi i način prikazivanja maloletnih lica u medijskim sadržajima, te emituju sporne sadržaje koji narušavaju dostojanstvo i privatnost maloletnih žrtava i članova njihovih porodica. Jedan od većih problema predstavlja i način pribavljanja informacija iz institucija, od samog deteta žrtve i njemu bliskih lica.

Imajući sve navedeno u vidu, adekvatan medijski tretman dece žrtava u medijskom prostoru RS zahteva ispunjenje nekoliko preduslova:

- adekvatne odredbe krivičnog, pravosudno-organizacionog, kao i zakonodavstva koje uređuje funkcionisanje policije i sektora socijalne zaštite koji uređuju postupanje prvenstveno policije, pravosuđa i advokature, ali i drugih aktera krivičnog postupka, poput veštaka, stručnjaka iz centara za socijalni rad i administrativnog osoblja u krivičnom postupku - čime se obezbeđuje poverljivost postupka, odnosno selekcija/filtracija informacija koje mediji dobijaju od samih institucija/profesionalaca u kontaktu sa detetom žrtvom.
- Unapređenje funkcionisanja samoregulatornih mehanizama, odnosno normativnog i institucionalnog okvira koji reguliše i nadzire primenu propisa kojima se uređuje rad medijskih poslenika - čime se utiče na sadržinu objavljenih vesti, odnosno obezbeđuje zaštita privatnosti i dostojanstva deteta žrtve u medijskom prostoru. U idealnom scenariju, ovi mehanizmi služe kao sekundarni filter u slučaju da zakažu prvobitno opisani mehanizmi kontrole u okviru institucija/aktera postupka. Istovremeno, oni su i primarni filter informacija koje mediji dobijaju iz drugih izvora (od žrtava, njihovih porodica, poznanika i sl.)
- Efikasno funkcionisanje mehanizama odgovornosti obe grupe aktera u slučaju kršenja odredaba koje uređuju poverljivost postupka i delatnost medijskih poslenika.

Imajući ovo u vidu, neosporna je potreba ne samo da nacionalno zakonodavstvo prepozna najviše međunarodne standarde u oblasti pravosuđa po meri deteta, već i da stručnjaci u kontaktu sa decom budu adekvatno obučeni da ih primene. Najzad, možda i ključni korak leži u neophodnosti kontinuirane saradnje i razmeni iskustava između profesionalaca u institucijama pravosuđa, socijalne i zdravstvene zaštite i obrazovanja, s jedne strane i predstavnika medija sa druge.

2.2. Međunarodni standardi i osnovni principi na kojima počivaju pravo na dostojanstvo i privatnost dece žrtava¹

Pravo na dostojanstvo žrtve sveobuhvatno je prepoznato, kako u instrumentima za zaštitu ljudskih prava uopšte, tako i u instrumentima posebno posvećenim zaštiti prava deteta, uprkos činjenici da njegov obim i sadržaj još uvek nisu precizno utvrđeni. Ipak, i dalje nedostaje koherentnost u pogledu načina na koji je ovo pravo definisano u različitim instrumentima:

- **na opštem nivou kao vrednost / princip/ načelo** u čijem svetlu treba tumačiti sve posebne odredbe koje uređuju postupanje sa decom u kontaktu sa zakonom. Neretko, međunarodni instrumenti u oblasti prava deteta, predviđaju obavezu poštovanja dostojanstva deteta, bez obzira da li je dete u kontaktu sa zakonom u svojstvu učinioca, žrtve ili svedoka krivičnog dela i time daju okvir za tumačenje i primenu posebnih odredaba kojima se uređuje postupanje svih profesionalaca koji dolaze u kontakt sa svakom od tri pomenute kategorije dece u kontaktu sa zakonom.
- **kao element, odnosno modalitet uživanja/obezbeđivanja nekog drugog prava žrtava** - pojedini međunarodni standardi pravo na dostojanstvo prepoznaju kao jedan od elemenata nekog drugog prava žrtve (npr. prava na zaštitu), odnosno kao modalitet postupanja, uz učestalu upotrebu sintagme „uz poštovanje dostojanstva“, pri čemu autori ove sintagme propuštaju da odrede njenu sadržinu.
- **cilj postupanja prema žrtvi** na određeni način (da se zaštiti njeno/njegovo dostojanstvo) - interesantno je da je ovaj pristup, zastupljen čak i u onim instrumentima koji imaju ambiciju da priznaju pravo na dostojanstvo kao posebno pravo, ali se pažljivim čitanjem uočava da zapravo uređuju način postupanja sa detetom-žrtvom na način koji u ishodu treba da obezbedi poštovanje njenog/njegovog dostojanstva. Dakle, ponovo zaštita dostojanstva predstavlja samo ishod postupanja na način koji to obezbeđuje.

Za razliku od prava na dostojanstvo, **pravo na privatnost deteta žrtve** uređeno je vrlo detaljno međunarodnim standardima na visokom nivou detaljnosti, kako u pogledu obaveza države, svih aktera postupka, tako i medijskih poslenika. Sve ove obaveze imaju za cilj zaštitu žrtve od identifikacije i omogućavanja ostvarivanja prava na zaborav i rehabilitaciju žrtve. Kao ključni elementi ovog prava, mogli bi se izdvojiti sledeći:

- vođenje krivičnog postupka u kojem se dete javlja u svojstvu oštećenog bez prisustva javnosti;
- anonimizacija sudskih odluka i saopštenja za javnost;
- zabrana objavljivanja podataka o ličnosti deteta žrtve, uključujući fotografije;
- zaštita podataka o ličnosti porodice i bliskih lica deteta žrtve;
- obaveza uspostavljanja mehanizama samoregulacije u medijskoj sferi u cilju zaštite privatnosti.

¹ Za detaljan pregled izvoda iz relevantnih međunarodnih standarda u ovoj oblasti, vidi Aneks I.

Iako naizgled stoje u odnosu pune kontradiktornosti, pravo žrtava da budu javno prepoznate kao takve i pravo na zaborav mogu biti balansirani i na normativnom planu, ali i u praksi. Iako ni prvi (normativni), a naročito ne drugi (primena u praksi) segment u Srbiji i dalje nisu adekvatno uređeni, čini se da bi se situacija mogla promeniti uz adekvatno delovanje u više oblasti. Naime, pravo žrtve na javno priznanje ovog statusa predstavlja segment nematerijalnih reparacija, zagarantovano brojnim međunarodnim instrumentima. Istovremeno, omogućavanje žrtvi da što efikasnije prebrodi posledice viktimizacije i vrati se normalnom životu, ključni je postulat restorativne pravde. Neretko, jedan od preduslova za uspešno okončanje ovog procesa jeste i izostanak medijske pažnje i „povratak anonimnosti“, koji može biti značajno otežan ukoliko je prethodno izveštavanje o delu, učiniocu i žrtvi bilo takvo da je rezultiralo narušavanjem privatnosti i/ili stigmatizacijom žrtve.

Direktiva o žrtvama (2012)029/EU, već prilikom samog definisanja ciljeva tog dokumenta (član 1) određuje da je cilj Direktive da se žrtvama krivičnih dela garantuje adekvatna informacija, pomoć i zaštita, kao i mogućnost da učestvuju u krivičnim postupcima. „Države članice će garantovati žrtvama priznavanje njihovog statusa kao takvog, kao što će garantovati i da se prema njima ophodi na uvažavajući, saosećajan, po meri njihove ličnosti, profesionalni i nediskriminatorski način, u toku svih kontakata sa službama za podršku žrtvama ili službama restorativne pravde, ili sa bilo kojim nadležnim organom koji postupa u okviru krivičnog postupka.“ Paragraf 9. istog dokumenta ističe da, budući da žrtve krivičnih dela treba da budu prepoznate i tretirane sa uvažavanjem, saosećajnošću i na profesionalan način, bez diskriminacije po bilo kom osnovu.²

Za žrtve pojedinih kategorija krivičnih dela, poput ratnih zločina, prisilnih nestanaka, terorizma, politički motivisanih zločina i sl. javno prepoznavanje i priznanje statusa žrtve često je značajnije od priznanja tog statusa u krivičnopravnom i krivičnoprocesnom smislu, budući da, ne samo da sobom nosi karakter nematerijalne reparacije, već je neretko put ka „*truth telling*“³ pristupu jednoj epohi i događajima koji su je obeležili.

Za neke druge, poput žrtava silovanja ili porodičnog nasilja, medijska eksponiranost u kontekstu viktimizacije donosi dugotrajnu stigmiju koje se teško oslobađaju. Ono što situaciju dodatno pogoršava, jeste činjenica da sama žrtva često nema gotovo nikakvog uticaja na kvalitet i kvantitet medijske pažnje koja se poklanja samom slučaju koji je doveo do viktimizacije, budući da informacije dospevaju u medije iz različitih izvora, neretko, „curenjem“ iz policije, pravosuđa, ali i iz institucija zdravstvene i socijalne zaštite. Najzad, neželjena količina, ali i modalitet medijske eksponiranosti žrtve, neretko su povezani sa njenim nepoznavanjem prava i obaveza u smislu komunikacije sa medijima.

² U paragrafu 16 dodatno je naglašeno da su žrtve terorizma pretrpele napade čiji je krajnji cilj bio da naude društvu. Njima je stoga potrebna posebna pažnja, podrška i zaštita zbog specifične prirode krivičnog dela koje je počinjeno protiv njih. Žrtve terorizma se često nalaze pod pažnjom javnosti i neretko im je potrebno društveno priznanje i dostojanstven tretman od strane društva. Države članice stoga treba da obrate posebnu pažnju na potrebe žrtava terorizma i treba da nastoje da zaštite njihovo dostojanstvo i bezbednost.

³ *Truth telling* koncept treba razumeti kao javno iznošenje činjenica, odnosno istine o viktimizaciji u kontekstu prava na istinu, pravdu i reparaciju (truth, justice, reparation and guarantees of non-repetition) za žrtve, kao 4 osnovna postulata tranzicione pravde i preduslov pomirenja.

Pravo na privatnost žrtve nije u koliziji sa pravom žrtve da bude javno prepoznata kao takva. Naprotiv, ova prava su komplementarna i oba su u funkciji (ali i podređena) potrebi da se žrtva rehabilituje i osnaži. Kada je reč o deci žrtvama, oba pomenuta prava podređena su, u svim fazama krivičnog postupka, kao i nakon njegovog okončanja, najboljem interesu deteta.

2.3. Normativni okvir koji uređuje poverljivost krivičnog postupka i zaštitu dostojanstva i privatnosti deteta žrtve

2.3.1. Pravo na dostojanstvo žrtve i krivično zakonodavstvo Srbije

Budući da je intenzivan razvoj procesnih prava, koja su žrtvama dodeljena međunarodnim ugovorima i drugim izvorima standarda⁴, započeo pre nekoliko decenija, u poređenju sa procesnim pravima optuženog koja su u fokusu makar pet decenija više, transpozicija i primena prava žrtava, u nacionalnim pravnim sistemima, još uvek zaostaje za pravima optuženih. To je vidljivo i iz analize pozitivnog krivičnog zakonodavstva Srbije, koje sveobuhvatno priznaje pravo na dostojanstvo kao procesno pravo optuženog i osuđenog, ali ne i žrtve / oštećenog u krivičnom postupku.

Tako Zakonik o krivičnom postupku⁵ (ZKP) u članu 157. predviđa da se pretresanje vrši obazrivo, uz poštovanje dostojanstva ličnosti i prava na intimnost i bez nepotrebnog remećenja kućnog reda. Član 217. predviđa da se u toku pritvora ne sme vređati ličnost i dostojanstvo pritvorenika, dok član 370. reguliše poštovanje dostojanstva suda i predviđa da „ako optuženi, branilac, oštećeni, zakonski zastupnik, punomoćnik, svedok, veštak, stručni savetnik, prevodilac, tumač ili drugo lice koje prisustvuje glavnom pretresu, narušava red tako što ne poštuje naređenja predsednika veća za održavanje reda ili vređa dostojanstvo suda, predsednik veća će ga opomenuti, a ako lice nastavi da narušava red, kazniće ga novčanom kaznom do 150.000 dinara.“

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁶ (ZMUKD), Članom 89. reguliše obavezu poštovanja dostojanstva maloletnih učinilaca krivičnih dela, predviđajući da, u toku izvršavanja krivičnih sankcija prema maloletniku treba postupati na način koji odgovara njegovom uzrastu, stepenu zrelosti i drugim svojstvima ličnosti, uz poštovanje dostojanstva maloletnika, podsticanje njegovog celovitog razvoja i učešća u sopstvenoj resocijalizaciji, pridržavajući se savremenih pedagoških, psiholoških i penoloških znanja i iskustava. Takođe, čl 122. i 135. je predviđeno da način dovođenja ne sme povrediti dostojanstvo maloletnika.

Interesantno je da Zakon o policiji (član 70) pravi iskorak u odnosu na ZKP i prati odredbe ZMUKD-a, i nakon što predviđa da policijska ovlašćenja prema maloletnom licu primenjuju svi policijski službenici, osim prikupljanja obaveštenja u svojstvu građanina (oštećenog, svedoka) i saslušanja maloletnika u svojstvu osumnjičenog, koja primenjuje policajac za maloletnike, odnosno policijski službenik kriminalističke policije koji obavlja poslove prevencije i suzbijanja maloletničkog kriminala i koji je završio obuku u oblasti

⁴ Za detaljan pregled međunarodnih standarda u ovoj oblasti, vidi Aneks I.

⁵ Zakonik o krivičnom postupku, "Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 i 35/19.

⁶ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela, "Službeni glasnik RS", broj 85/2005.

prava deteta i maloletničkog krivičnog prava⁷, obavezuje policijske službenike da prilikom primene policijskih ovlašćenja, vode računa o dostojanstvu ličnosti maloletnog lica, psihičkim, emocionalnim i drugim ličnim svojstvima i zaštiti njegove privatnosti. Ova odredba, člana 70. Zakona o policiji⁸, ipak nije dalje je precizirana u Pravilniku o primeni policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima,⁹ budući da je u članu 3. Pravilnika preneti u integralnom obliku iz zakona i time ostavljena na nivou načelnog okvira postupanja.

Krivični zakonik¹⁰ (KZ) prepoznaje obavezu poštovanja dostojanstva osuđenog lica u članu 52. koji uređuje rad u javnom interesu predviđajući da je rad u javnom interesu svaki onaj društveno koristan rad kojim se ne vređa ljudsko dostojanstvo i koji se ne vrši u cilju sticanja dobiti. Članom 137. sankcionisana je povreda ljudskog dostojanstva i predviđeno da će se onaj ko zlostavlja drugog ili prema njemu postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo, kazniti zatvorom do jedne godine. Član 182a inkriminiše polno uznemiravanje i određuje ga kao svako verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje koje ima za cilj ili predstavlja povredu dostojanstva lica u sferi polnog života, a koje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje. Najzad, članom 406. KZ inkriminisano je zlostavljanje potčinjenog i mlađeg i predviđena odgovornost vojnog starešine koji u službi ili u vezi sa službom zlostavlja potčinjenog ili mlađeg ili sa njima postupa na način kojim se vređa ljudsko dostojanstvo.

Ipak, iako nacionalno zakonodavstvo ne predviđa eksplicitno obavezu poštovanja dostojanstva žrtve, budući da ona predstavlja substantivni element ratifikovanih međunarodnih ugovora, nesumnjivo postoji obaveza njenog poštovanja i u pravnom sistemu RS, imajući u vidu da Ustav RS¹¹ dozvoljava njihovu neposrednu primenu.¹²

Interesantno je pomenuti i da je materijalno krivično zakonodavstvo nekada deklariralo današnja krivična dela protiv polne slobode kao „krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala“. I dok se među argumentima za promenu naziva kao neosporno ispravan pokazao onaj koji je govorio o potrebi da se moral zameni slobodom, čini se da je dostojanstvo ličnosti neopravdano izgubilo svoj status u nazivu ove glave. Ipak, član 202. Zakona o obligacionim odnosima i dalje poznaje tradicionalnu terminologiju i predviđa da „pravo na pravičnu novčanu naknadu zbog pretrpljenih duševnih bolova, ima lice koje je prevarom, prinudom ili zloupotrebom nekog odnosa podređenosti ili zavisnosti navedeno na kažnjivu

⁷ Ovlašćenja iz stava 1. ovog člana, primeniće i drugi policijski službenik koji je završio obuku u oblasti prava deteta i maloletničkog krivičnog prava, ako zbog okolnosti slučaja ne može da postupa policajac za maloletnike. Prema maloletnim učiniocima prekršaja postupaju uniformisani policijski službenici koji su završili obuku u oblasti prava deteta i maloletničkog krivičnog prava.

⁸ Zakon o policiji "Sl. glasnik RS", br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018.

⁹ Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima, "Službeni glasnik RS", 83/2019.

¹⁰ Krivični zakonik, "Službeni glasnik RS", br. 85/05, 88/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.

¹¹ Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006.

¹² Članovima 16. i 194. Ustava Republike Srbije predviđeno je da je Ustav najviši pravni akt Republike Srbije. Svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa Ustavom. Istom odredbom Ustava predviđeno je da su potvrđeni međunarodni ugovori i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava deo pravnog poretka RS. Potvrđeni međunarodni ugovori ne smeju biti u suprotnosti sa Ustavom, dok zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji ne smeju biti u suprotnosti sa potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava. U praksi, ovo znači da su na funkcionisanje sistema krivičnih sankcija direktno primenjive odredbe Ustava, ratifikovanih međunarodnih ugovora, zakona i drugih opštih akata Republike Srbije.

obljebu ili kažnjivu bludnu radnju, kao i lice prema kome je izvršeno neko drugo krivično delo protiv dostojanstva ličnosti i morala.“

2.3.2. Pravo na privatnost žrtve i poverljivost krivičnog postupka u skladu sa normativnim okvirom Republike Srbije

Zakonodavni okvir Srbije sadrži odredbe o poverljivosti krivičnog postupka i zaštiti prava na privatnost, počev od Ustava koja garantuje isključenje javnosti u krivičnim postupcima radi zaštite interesa maloletnih lica, preko odredaba ZKP koje uređuju važenje načela javnosti tokom čitavog postupka, kao i mere procesne zaštite žrtava, pa sve do mehanizama sprečavanja curenja informacija, kako iz policije, tako iz pravosuđa, regulisanim podzakonskim i internim aktima pravosuđa i policije.

Član 32. Ustava Republike Srbije¹³ predviđa izuzetak od važenja načela javnosti postupka, određujući da se javnost može isključiti tokom čitavog postupka koji se vodi pred sudom ili u delu postupka, samo radi zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala u demokratskom društvu, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom.

ZKP (čl. 362-365) detaljno uređuje važenje načela javnosti na glavnom pretresu, kao i mogućnosti za njeno isključenje, uzimajući u obzir *inter alia* i potrebu zaštite žrtava, i to kroz više osnova koji se tiču interesa maloletnika, privatnosti učesnika u postupku i drugih opravdanih interesa u demokratskom društvu. Istovremeno, ZKP precizira krug lica koja mogu prisustvovati glavnom pretresu i kada je javnost isključena, čime se dodatno „kanališe“ tok i eventualno širenje informacija o žrtvama i samom postupku.¹⁴

Član 55. ZMKUD predviđa da se bez dozvole suda ne sme objavljivati tok krivičnog postupka prema maloletniku, niti odluka, već samo deo i odluka ako je odobrenje dato. I u tom slučaju ne smeju se navoditi imena maloletnika niti drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kom maloletniku je reč.

Da je problem ali i **važnost komunikacije sudova sa medijima** odavno prepoznat, pokazuju i odredbe Sudskog poslovnika¹⁵ koji u članu 57, u cilju obezbeđivanja objektivnog, pravovremenog i tačnog obaveštavanja javnosti o radu suda i sudskim postupcima, obavezuje predsednika suda, sudije i sudsko

¹³ Ustav Republike Srbije „Službeni glasnik RS“ broj 98/2006.

¹⁴ Od otvaranja zasedanja, pa do završetka glavnog pretresa, veće može, po službenoj dužnosti ili na predlog stranke ili branioca, ali uvek nakon njihovog izjašnjenja, isključiti javnost za ceo glavni pretres ili za jedan njegov deo, ako je to potrebno radi zaštite: 1) interesa nacionalne bezbednosti; 2) javnog reda i morala; 3) interesa maloletnika; 4) privatnosti učesnika u postupku; 5) drugih opravdanih interesa u demokratskom društvu. (čl. 363. ZKP) Isključenje javnosti ne odnosi se na stranke, branioca, oštećenog i njegovog zastupnika i punomoćnika tužioca. Veće može dozvoliti da glavnom pretresu na kome je javnost isključena prisustvuju pojedina službena lica, naučni, stručni i javni radnici, a na zahtev optuženog može to dozvoliti i njegovom bračnom drugu, bliskim srođnicima i licu sa kojim živi u vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života. Predsednik veća će upozoriti lica koja prisustvuju glavnom pretresu na kome je javnost isključena, da su dužna da kao tajnu čuvaju sve ono što su na pretresu saznala i ukazaće im da odavanje tajne predstavlja krivično delo. (čl. 364. ZKP) Rešenje veća o isključenju javnosti mora biti obrazloženo i javno objavljeno i sadržati odluku o tome kojim licima je dozvoljeno da glavnom pretresu prisustvuju (čl. 365. ZKP). Javni tužilac može predložiti sudu da se javnost isključi sa glavnog pretresa prilikom ispitivanja okrivljenog saradnika ili osuđenog saradnika. Pre donošenja odluke o predlogu javnog tužioca, predsednik veća će zatražiti od optuženog i njegovog branioca da se izjasne o predlogu za isključenje javnosti. (čl. 366. ZKP).

¹⁵ Sudski Poslovník, "Sl. glasnik RS", br. 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015 - ispr., 39/2016, 56/2016, 77/2016, 16/2018, 78/2018, 43/2019 i 93/2019)

osoblje da obezbede potrebne uslove, kao i odgovarajući pristup medijima u pogledu aktuelnih informacija i postupaka koji se vode u sudu, vodeći računa o interesima postupka, privatnosti, kao i bezbednosti učesnika u postupku. „Informacije o pravnosnažno okončanim postupcima pred sudom obavezno se objavljuju kada je zakonom, ili posebnim propisom predviđeno, kao i u slučajevima za koje je javnost posebno zainteresovana. Informacije i podaci koji se dostavljaju javnosti moraju biti tačni i potpuni. Podaci koji prema posebnim propisima predstavljaju tajnu i zaštićeni podaci čije objavljivanje je isključeno ili ograničeno zakonom se ne saopštavaju.“

Dakle, već propisivanjem ove obaveze, precizirano je da je njen obim uslovljen, između ostalog, potrebom da se zaštiti bezbednost i privatnost učesnika u postupku. Pored toga, sudski poslovnik konkretizuje načine izvršenja ove obaveze, predviđajući da se:

- Vreme, mesto i predmet suđenja svakodnevno objavljuju na vidnom mestu ispred prostorije u kojoj će se suđenje održati, info tabli u elektronskom obliku ili na drugi pogodan način.
- Za suđenje za koje postoji veće interesovanje javnosti sudska uprava će obezbediti prostoriju koja može primiti veći broj lica. Sudsko veće je dužno da po nalogu predsednika održi suđenje u većoj prostoriji koja je obezbeđena.¹⁶

U članu 58, Sudski poslovnik se posebno bavi pitanjem komunikacije sa medijima u vezi sa pojedinačnim predmetima i poverava ovlašćenje za to:

- predsedniku suda
- licu zaduženom za informisanje javnosti (portparol)
- posebnoj službi za informisanje javnosti

Kako je istom odredbom predviđeno da sudovi republičkog ranga, apelacioni sudovi i sudovi sa posebnim odeljenjima ili većim brojem sudija određuju lice zaduženo za informisanje javnosti (portparol), ovo u praksi dovodi to toga da **nemaju svi sudovi portparole**, kao i da portparoli ovo zaduženje obavljaju paralelno sa svojim redovnim poslovima. Kada se na to doda potreba da svako saopštenje bude odobreno od strane predsednika suda, u praksi se javlja problem „presporog odziva“ portparola, mereno po standardima modernog izveštavanja koje zahteva odgovor institucije u veoma kratkom roku. Kao dalju posledicu, ovo ima praksu pronalaženja „alternativnih izvora“, najčešće u licima koja jesu zaposlena u instituciji ali nisu ovlašćena da daju informacije, a u njihovom odsustvu, čak i do fingiranja „izvora bliskih policiji i tužilaštvu“.

Pored nedostataka u pogledu ljudskih resursa, dodatno ograničenje predstavljaju i **neadekvatni**

¹⁶ Pored navedenog, sud najmanje jedanput godišnje, a najkasnije do 1. februara tekuće godine za prethodnu godinu, izrađuje informator sa osnovnim podacima o radu, koji su propisani posebnim zakonom i ovim poslovnikom, a od značaja su za ostvarivanje prava građana i prezentaciju organizacije rada suda javnosti. Informator sadrži: naziv i sedište suda; godišnji raspored poslova; kontakt informacije (telefon, faks, internet-stranicu i adresu elektronske pošte), imena rukovodilaca sudske uprave, podatke o radnom vremenu suda i njegovih službi, imena i kontakte lica ovlašćenih za prijem, obaveštavanje stranaka i postupanje po pritužbama, imena i kontakte lica ovlašćenih za izdavanje uverenja i overu potpisa; imena i kontakte lica ovlašćenih za omogućavanje razgledanja, prepisivanja i kopiranja spisa. Informator iz stava 1. ovog člana, zbirke odluka i pravnih stavova, sud može objavljivati u štampanom ili elektronskom obliku. (član 61. Sudskog poslovnika)

infrastrukturni kapaciteti. Naime, članom 58. Sudskog poslovnika predviđeno je da prilikom kontakta sa javnošću i medijima, sudovi koriste sredstva savremene komunikacije u skladu sa materijalno-tehničkim mogućnostima suda (prostorija za pres konferencije - medija centar, izveštavanje putem internet-stranica i sl.). Kako većina sudova nema adekvatne prostore za pres konferencije a obim posla ne dozvoljava da portparoli odgovaraju na pojedinačne upite novinara, najčešći vid izveštavanja svodi se na saopštenja, kao modalitet jednostrane komunikacije koji sobom nosi opasnost pogrešnog tumačenja saopštenog (u odsustvu mogućnosti pojašnjenja), kao i onemogućavanje predstavnika medija da postave dodatna pitanja (makar njihov ishod bio i odgovor da saopštavanje te vrste informacija zakonom nije dozvoljeno).

Jednostavnije rečeno, monolog umesto dijaloga između pravosuđa i predstavnika medija, učestalo dovodi do nesporazuma i stvara pogrešnu sliku da institucije kriju informacije koje:

- po zakonu ne smeju da saopšte;
- po zakonu smeju da saopšte ali ne saopštavaju usled nedostatka komunikacijskih veština i/ili nepoznavanja potreba javnosti, što sve zajedno rezultira dezinformacijama i/ili vestima koje nanose ozbiljnu i trajnu štetu deci žrtvama, ali i ugledu, kako pravosuđa, tako i novinarske profesije.

Sudski poslovnik posebno uređuje i uslove pod kojima se u zgradi suda može odobriti fotografisanje i audio/video snimanje (čl. 59-60)¹⁷ Prilikom davanja odobrenja za fotografisanje i snimanje vodiće se računa o interesovanju javnosti, interesu postupka, privatnosti i bezbednosti učesnika u postupku.

I pored pomenutih slabosti sudskog sistema, važno je napomenuti da su **problemi u praksi još izraženiji u fazi predistražnog postupka i istrage** kojima rukovodi javni tužilac, a važnu ulogu ima policija.

U tom smislu, od velikog značaja su odredbe Pravilnika o upravi u javnim tužilaštvima (Pravilnik)¹⁸, koji u čl. 66-71. uređuje obaveštavanje javnosti, odnosno pristup informacijama od javnog značaja. Interesantno je da Pravilnik u navedenim članovima prepoznaje tri kategorije pitanja o kojima obaveštava javnost:

- stanje kriminaliteta i „druge pojave koje zapazi u radu“
- rad javnog tužilaštva (pod uslovom da time ne šteti interesima postupka ili ne ugrožava privatnost učesnika postupka)
- pitanja „iz nadležnosti javnog tužilaštva“

Iako prepoznaju potrebu zaštite privatnosti učesnika postupka, već na prvi pogled jasno je da su odredbe Pravilnika uopštene, neprecizne i u neku ruku arhaične, odnosno starovremenske, neprilagođene savremenim potrebama demokratskog društva.

¹⁷ Fotografisanje, audio i video snimanje u zgradi suda može se obaviti samo uz prethodno pribavljeno pisano odobrenje predsednika, u skladu sa posebnim zakonom. Fotografisanje, audio i video snimanje na ročištima u cilju javnog prikazivanja snimka obavlja se po odobrenju predsednika, uz prethodno pribavljenu saglasnost predsednika veća, sudije i pisanog pristanka stranaka i učesnika snimljene radnje. Fotografisanje, audio i video snimanje u sudnici, nakon pribavljenog odobrenja, obavljaće se pod nadzorom sudije, na način koji obezbeđuje nesmetan tok suđenja i red u sudnici.

¹⁸ Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima ("Sl. glasnik RS", br. 110/2009, 87/2010, 5/2012, 54/2017, 14/2018 i 57/2019)

U istom maniru pisane su odredbe člana 67. Pravilnika, koje uređuju način obaveštavanja javnosti. Ipak, u ovom segmentu, Pravilnik prepoznaje potrebu dodatne zaštite interesa deteta i predviđa da javni tužilac obaveštava javnost na način koji neće dovesti do odavanja tajnih podataka, vodeći računa o interesima morala, javnog poretka, nacionalne bezbednosti, zaštiti maloletnih lica, privatnog života i nacionalnim osećanjima.¹⁹

Ovlašćenja za obaveštavanje javnosti uređena su na sličan način kao u sudovima, pa tako obaveštavanje javnosti vrši javni tužilac ili zamenik javnog tužioca koga on odredi, odnosno portparol javnog tužilaštva. Ipak, u pogledu konkretizovanja načina na koji ovlašćena lica obaveštavaju javnost, kao modaliteti obaveštavanja predviđeni su usmena ili pismena saopštenja i izjave²⁰ ili putem javnih glasila ili na drugi pogodan način, o pokretanju postupka u slučajevima za koje se interesuje šira javnost, vodeći pri tom računa o interesima pravilnog vođenja postupka i opravdanoj zaštiti ličnosti na koje se podaci odnose.

Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima ne predviđa eksplicitno obavezu (ni mogućnost) javnog tužilaštva da organizuje konferencije za medije, već jednostrano obaveštavanje javnosti putem izjava i saopštenja.

Pravnik predviđa obavezu da se javnim glasilima omogućava pristup javnom tužiocu, zameniku javnog tužioca zaduženom za obaveštavanje javnosti ili portparolu javnog tužilaštva, ali ne predviđa šta ovo znači u praksi, odnosno da li se ovaj pristup ostvaruje ličnim kontaktom, telefonom ili emailom. Takođe, Pravilnik obavezuje lica ovlašćeno za kontakt sa medijima da, ukoliko nisu u mogućnosti da daju izjavu ili saopštenje, da o tome saopšte razloge ili da saopšte vreme, mesto i način davanja izjave ili saopštenja.²¹

Interesantno je da Pravilnik u članu 71. prepoznaje i izradu informatora o radu i pristup informacijama od javnog značaja, kao mehanizme informisanja javnosti, predviđajući čak i obavezu Republičkog javnog tužioca da, u cilju jednoobraznog postupanja, donose uputstvo o pristupu informacijama od javnog značaja. Ipak, ukoliko na internet strani Republičkog javnog tužilaštva pokušate da pronađete pomenuti dokument, potraga će vas odvesti, ne do uputstva, već do Pravilnika o pristupu informacijama od javnog značaja²², donetog na osnovu Pravilnika o upravi u javnim tužilaštvima. U smislu hijerarhije pravnih akata i nomotehnike, ovo je potpuno neprihvatljivo, ali i nezakonito, budući da pravilnici moraju imati uporište u zakonu, što ovde nije slučaj, budući da član 39. Zakona o javnom tužilaštvu²³ predviđa da se odnos javnog tužilaštva i javnosti uređuje Pravilnikom o upravi u javnim tužilaštvima, istovremeno ovlašćujući Republičkog javnog tužioca da donosi opšta obavezna uputstvima kojima se ujednačava postupanje u određenim pitanjima (član 25. ZJT).

¹⁹ Sličnu formulaciju sadrži i Poglavlje 4. Komunikacione strategije tužilaštva

²⁰ Pismene izjave ili saopštenja sačinice se u najmanje dva primerka, od kojih se jedan čuva u javnom tužilaštvu. O usmenim izjavama ili saopštenjima sačinice se službena beleška u kojoj će se navesti kada je i kome data izjava ili saopštenje, kao i njihova sadržina. (član 69. Pravilnika)

²¹ Javni tužilac, zamenik javnog tužioca i zaposleni, kada u svoje ime govore ili pišu u javnim glasilima o pravnim, društvenim ili pojedinim pitanjima javnotužilačke i sudske prakse, dužni su da objasne da ne istupaju u ime javnog tužilaštva. (član 70. Pravilnika)

²² Pravilnik o pristupu informacijama od javnog značaja, dostupno na: http://rijt.gov.rs/upload/Document/File_ci/2018-06/PRAVILNIK_O_PRISTUPU_INFORMACIJAMA_OD_JAVNOG_ZNACAJA_2018.pdf, pristupljeno 4.1.2022. godine

²³ Zakon o javnom tužilaštvu, ("Sl. glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 38/2012 - odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 - odluka US, 117/2014, 106/2015 i 63/2016 - odluka US)

Vodič za komunikaciju javnog tužilaštva, medija i javnosti²⁴, koji je Državno veće tužilaca usvojilo 26. januara 2015. godine, da bi u praksi olakšalo primenu Komunikacione strategije tužilaštva, saopštavanju podataka o maloletnicima u krivičnom postupku posvećuje jedva pola stranice, ograničavajući se samo na navođenje zakonskog teksta, bez ijedne napomene o važnosti i razlozima zaštite privatnosti maloletnika, a naročito maloletnih žrtava u krivičnom postupku.

Kada je reč o **komunikaciji policije i medija**, godinama unazad je primetna praksa da se na konferencijama, umesto tužilaštva, predstavnicima medija obraćaju predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), odnosno Direkcije policije ili različitih policijskih uprava. Iako naizgled dobra, ova praksa nije u skladu sa podelom procesnih uloga u krivičnom postupku, budući da i predistražnim postupkom i istragom rukovodi javni tužilac.

Normativni okvir koji uređuje javnost rada policije čine Zakon o policiji²⁵ i Kodeks policijske etike.²⁶ Tako član 6. Zakona o policiji predviđa da je rad policije javan, ali i definiše izuzetke od obaveze informisanja javnosti ako bi se time:

- povredio propis o tajnosti podataka;
- povredilo dostojanstvo građana;
- ugrozilo pravo na ličnu slobodu i bezbednost.

Zakon uspostavlja obavezu MUP-a da obezbedi organizacione pretpostavke za rad Policije, u skladu sa usvojenim javnim politikama i strateškim aktima Narodne skupštine i Vlade, a naročito za, između ostalog, jačanje poverenja između javnosti i Policije (član 12). Istovremeno, Zakonom je prepoznata odgovornost policijskih službenika i ostalih zaposlenih za samoinicijativno istupanje policijskih službenika i ostalih zaposlenih u javnosti i sredstvima javnog informisanja u vezi s radom, koje je izazvalo ili bi moglo da izazove štetne posledice po ugled Ministarstva. Kodeks policijske etike (član 7) takođe uređuje zaštitu službenih podataka i zabranjuje policijskim službenicima da otkrivaju i neovlašćeno koriste podatke do kojih su došli u službi ili povodom vršenja službe, a naročito one koji bi mogli ugroziti tok zakonitog postupka, odnosno prava trećih lica.²⁷

2.4. Medijsko zakonodavstvo i zaštita dece koja su žrtve krivičnih dela

Naizgled odvojeni, medijski univerzumi štampanih i elektronskih medija, neprekidno i u sve većoj meri, prepliću se kroz razvoj i jačanje značaja elektronskih portala štampanih medija, koji sve češće pored elektronskih verzija štampanih izdanja uključuju i audio/video sadržaje, kao i one koji podrazumevaju direktno emitovanje televizijskih sadržaja istih medijskih kuća. Imajući ovo u vidu, za ispravno razumevanje prava, obaveza i uloge medijskih poslenika u medijskom tretmanu dece žrtava, neophodno je sagledavanje

²⁴ Vodič za komunikaciju javnog tužilaštva, medija i javnosti, dostupno na: http://rjt.gov.rs/upload/Document/File_ci/2016-03/Vodic_Za_Komunikaciju.pdf, pristupljeno 4.1.2022. godine

²⁵ Zakon o policiji "Sl. glasnik RS", br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018.

²⁶ Kodeks policijske etike "Službeni glasnik RS", broj 17/2017.

²⁷ Kodeks policijske etike "Službeni glasnik RS", broj 17/2017.

kompletnog normativnog okvira koji uređuje funkcionisanje i samoregulatorne mehanizme elektronskih i štampanih medija.

Kako saopštavanje informacija o deci žrtvama od strane institucija i/ili pojedinaca i njihovo objavljivanje u medijima, čine dve strane medalje medijskog tretmana, tako su, pored ranije pojašnjenih odredaba normativnog okvira u oblasti pravosuđa, policije i vođenja krivičnog postupka, za ovo pitanje relevantne i odredbe **Zakona o javnom informisanju i medijima (ZJIM)** (u daljem tekstu: Zakon).²⁸

ZJIM u članu 4. predviđa da se informacije iz krivičnog postupka koji je u toku mogu objaviti ako su iznete na glavnom pretresu ili ako su pribavljene ili ako su mogle biti dobijene od organa javne vlasti na osnovu zakona kojim se uređuje pristup informacijama od javnog značaja. Pored navedenog, u članu 77. je predviđeno da se, u cilju zaštite slobodnog razvoja ličnosti maloletnika, posebno mora voditi računa da sadržaj medija i način distribucije medija ne naškode moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika. ZJIM insistira na zaštiti dostojanstva ličnosti lica na koje se odnosi informacija, definišući dostojanstvo ličnosti kao čast, ugled, odnosno pijetet. Zakon predviđa da se prikazom ili opisom scene nasilja u mediju ili medijskom sadržaju ne sme povrediti dostojanstvo žrtve nasilja. (član 79. ZJIM) Zakon detaljno reguliše i pitanje zaštite informacija iz privatnog života i ličnih zapisa, uslovljavajući njihovo objavljivanje pristankom lica na koje se odnose²⁹, odnosno drugih lica,³⁰ propisujući i čitav niz situacija³¹ kada je objavljivanje moguće i bez pristanka, od kojih su, u pogledu prava žrtava najznačajnije one koje se odnose na situaciju u kojoj je to lice informaciju, odnosno zapis namenilo javnosti, odnosno dostavilo

²⁸ Zakon o javnom informisanju i medijima, "Službeni glasnik RS", br. 83/14, 58/15, 12/16 - Autentično tumačenje

²⁹ Informacija iz privatnog života, odnosno lični zapis (pismo, dnevnik, zabeleška, digitalni zapis i sl.), zapis lika (fotografski, crtani, filmski, video, digitalni i sl.) i zapis glasa (magnetofonski, gramofonski, digitalni i sl.), ne može se objaviti bez pristanka lica čijeg se privatnog života informacija tiče, odnosno lica čije reči, lik odnosno glas sadrži, ako se pri objavljivanju može zaključiti koje je to lice. Maloletnik se ne sme učiniti prepoznatljivim u informaciji koja može da povredi njegovo pravo ili interes. Pristanak je potreban i za neposredno prenošenje lika ili glasa putem televizije, radija i slično. Ove informacije se ne mogu objaviti bez pristanka onoga na koga se odnose, ako bi objavljivanjem bilo povređeno njegovo pravo na privatnost ili koje drugo pravo. Pristanak dat za jedno objavljivanje, za određeni način objavljivanja, odnosno za objavljivanje u određenom cilju ne smatra se pristankom za ponovljeno objavljivanje, za objavljivanje na drugi način, odnosno za objavljivanje za druge ciljeve. (član 80. ZJIM)

³⁰ Ako je lice na koje se odnosi informacija, odnosno zapis zakona umrlo, pristanak daju njegov supružnik, dete od navršene šesnaeste godine života samostalno, roditelj, brat, sestra, pravno lice čiji je umrli bio učesnik (organ, član, zaposleni) ako se informacija, odnosno zapis odnosi na njegovo učešće u tom pravnom licu ili lice koje je umrli za to odredio. Prestankom pravnog lica ne prestaje pravo učesnika pravnog lica koga se lično tiče informacija, odnosno zapis. Smatra se da je pristanak dat čim ga je dalo jedno od navedenih lica, bez obzira na to da li su druga lica odbila da ga daju. (član 81. ZJIM)

³¹ Informacija iz privatnog života, odnosno lični zapis može se izuzetno objaviti bez pristanka lica iz ako u konkretnom slučaju interes javnosti da se upozna sa informacijom, odnosno zapisom preteže u odnosu na interes da se spreči objavljivanje. Smatra se da interes javnosti preteže u odnosu na interes da se spreči objavljivanje informacije iz privatnog života, odnosno ličnog zapisa lica, naročito: 1) ako je to lice informaciju, odnosno zapis namenilo javnosti, odnosno dostavilo mediju u cilju objavljivanja; 2) ako se informacija, odnosno zapis, odnosi na ličnost, pojavu ili događaj od interesa za javnost, posebno ako se odnosi na nosioca javne ili političke funkcije, a objavljivanje informacije je u interesu nacionalne bezbednosti, javne sigurnosti ili ekonomske dobrobiti zemlje, radi sprečavanja nereda ili zločina, zaštite zdravlja ili morala, ili zaštite prava i sloboda drugih; 3) ako je lice svojim javnim izjavama, odnosno ponašanjem u privatnom, porodičnom ili profesionalnom životu privuklo pažnju javnosti i na taj način dalo povoda za objavljivanje informacije, odnosno zapisa; 4) ako je informacija saopštena, odnosno ako je zapis načinjen u javnoj skupštinskoj raspravi ili u javnoj raspravi u nekom skupštinskom telu; 5) ako je objavljivanje u interesu pravosuđa, nacionalne bezbednosti ili javne bezbednosti; 6) ako se lice nije protivilo pribavljanju informacije, odnosno pravljenju zapisa, iako je znalo da se to čini radi objavljivanja; 7) ako je objavljivanje u interesu nauke ili obrazovanja; 8) ako je objavljivanje potrebno radi upozorenja na opasnost (sprečavanje zarazne bolesti, pronalaženje nestalog lica, sprečavanje prevare i sl.); 9) ako se zapis odnosi na mnoštvo likova ili glasova (navijača, koncertne publike, demonstranata, uličnih prolaznika i sl.); 10) ako se radi o zapisu s javnog skupa; 11) ako je lice prikazano kao deo pejzaža, prirode, panorame, naseljenog mesta, trga, ulice ili kao deo sličnog prizora. (član 82. ZJIM)

mediju u cilju objavljivanja, ili ako se lice nije protivilo pribavljanju informacije, odnosno pravljenju zapisa, iako je znalo da se to čini radi objavljivanja (o ovome će biti više reči u delu 3.4).

Pored mehanizama vezanih za pravo lica, čije je pravo povređeno objavljenom informacijom, da zahteva objavljivanje ispravke (čl. 88-100 ZJIM), Zakon detaljno uređuje i mehanizme vezane za sudsku zaštitu u slučajevima kada se objavljivanjem informacije, odnosno zapisa povređuje pretpostavka nevinosti, zabrana govora mržnje, prava i interesi maloletnika, zabrana javnog izlaganja pornografskog sadržaja, pravo na dostojanstvo ličnosti, pravo na autentičnost, odnosno pravo na privatnost, pri čemu pravo na podnošenje tužbe ima lice koje je lično povređeno objavljivanjem informacije, odnosno zapisa, kao i pravno lice³² čija delatnost ima za cilj zaštitu ljudskih prava u slučaju povrede zabrane govora mržnje i prava i interesa maloletnika. Tužbom se može zahtevati: utvrđivanje da je objavljivanjem informacije, odnosno zapisa povređeno pravo, odnosno interes; propuštanje objavljivanja, kao i zabrana ponovnog objavljivanja informacije, odnosno zapisa; predaja zapisa, uklanjanje ili uništenje objavljenog zapisa (brisanje video zapisa, brisanje audio zapisa, uništenje negativa, odstranjenje iz publikacija i slično. (čl. 101 - 102 ZJIM))³³

Lice na koje se odnosi informacija čije je objavljivanje u skladu sa ovim zakonom zabranjeno, a koje zbog njenog objavljivanja trpi štetu, ima pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete u skladu sa opštim propisima i odredbama ovog zakona, nezavisno od drugih sredstava pravne zaštite koja tom licu stoje na raspolaganju u skladu sa odredbama Zakona. Pravo na naknadu štete ima i lice kojem nije objavljen odgovor, ispravka ili druga informacija, čije je objavljivanje naloženo odlukom nadležnog suda, a koje zbog neobjavljivanja trpi štetu. (član 112. ZJIM)

Imajući u vidu nivo konkretizacije odredaba, ključni značaj za adekvatnu primenu odredaba ZJIM i odgovarajući medijski tretman dece žrtava imaju odredbe **Kodeksa novinara Srbije** (u daljem tekstu: Kodeks)³⁴ kao temelj uspostavljanja samoregulatornih mehanizama štampanih medija u Srbiji, počev od 2009. godine, o čemu će biti više reči u odeljku koji govori o radu Saveta za štampu (u daljem tekstu: Savet) i njegove Komisije za žalbe.

Iako Kodeks pravo javnosti, odnosno dužnost medija da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem, stave iznad svih drugih interesa, proklamuje kao osnovno načelo, precizirajući da, u kontekstu Kodeksa, interes javnosti podrazumeva objavljivanje svih važnih informacija koje su čitaocu/slušaoocu/gledaoocu od pomoći pri formiranju vlastitog suda/mišljenja o pojavama i događajima,

³² Samo uz pristanak lica na koje se informacija odnosi.

³³ Lice čije bi pravo bilo povređeno objavljivanjem informacije, odnosno zapisa, može zahtevati da sud privremenom merom, najduže do pravnosnažnog okončanja postupka, zabrani odgovornom uredniku da ponovo objavi istu informaciju, odnosno zapis. Podnosilac tužbe mora učiniti verovatnim da postoji konkretna opasnost da će informacija, odnosno zapis biti ponovo objavljen, kao i da bi se ponovnim objavljivanjem informacije, odnosno zapisa povredilo njegovo pravo ili interes. (član 104. ZJIM) Sud o predlogu za određivanje privremene mere mora odlučiti bez odlaganja, a najkasnije u roku od 48 sati od podnošenja predloga. Prigovor protiv odluke o određivanju privremene mere izjavljuje se u roku od 48 sati od prijema odluke, a sud o prigovoru odlučuje u roku od 48 sati. Tužba se podnosi protiv odgovornog urednika medija u kome je informacija, odnosno zapis objavljen. Uz tužbu, kao i uz predlog za privremenu zabranu ponovnog objavljivanja informacije može se zahtevati da nadležni sud zapreti odgovornom uredniku da će platiti primereni novčani iznos tužiocu ako postupi protivno odluci suda. (član 105. ZJIM)

³⁴ Kodeks novinara Srbije, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

sadrži i brojne odredbe koje formiraju okvir i granice ovog prava i dužnosti, a u kontekstu zaštite interesa pojedinih kategorija građana.

Kodeks uspostavlja i jasan lanac odgovornosti, koji podrazumeva da su novinari, odnosno urednici profesionalno odgovorni javnosti (čitaocima/gledaocima/slušaoocima), a ne izdavaču/vlasniku (državi i interesnim grupama) i njihovim privatnim, ekonomskim, političkim i drugim interesima.

Kodeks značajno precizira odredbe o privatnosti, dostojanstvu i integritetu lica na koje se odnosi objavljena informacija, dajući konkretne smernice za izveštavanje o nesrećama i krivičnim delima, pri čemu nije dozvoljeno objavljivanje imena i fotografija žrtava i počinitelja koje ih jasno identifikuju. Takođe, nije dozvoljeno ni objavljivanje bilo kakvih podataka koji bi indirektno mogli da otkriju identitet bilo žrtve, bilo počinioca, pre nego što nadležni organ to zvanično saopšti. „Novinar mora da ima svest o moći medija, odnosno o mogućim posledicama po žrtvu ili počinioca ukoliko se otkrije njihov identitet. Posebno mora da ima u vidu težinu mogućih posledica u slučaju eventualne greške/pogrešne pretpostavke u izveštavanju. Čak i ukoliko nadležni državni organi objave podatke koji spadaju u domen privatnosti počinioca ili žrtve, mediji tu informaciju ne smeju da prenose. Greška državnih organa ne podrazumeva „dozvolu“ za kršenje etičkih principa profesije.“³⁵ Kodeks posebno skreće pažnju na specifičnost stanja kome je prethodila viktimizacija, navodeći da je, u izveštavanju o događajima koji uključuju lični bol i šok, novinar dužan da svoja pitanja prilagodi tako da odražavaju duh saosećanja i diskrecije, dok su fotografi i snimatelji dužni da se, prilikom fotografisanja žrtava nesreća i zločina, ophode sa obzirom i saosećanjem.

Posebnu napomenu Kodeks sadrži u pogledu obaveze novinara da osiguraju da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom. Kodeks ovde prepoznaje problem manjka znanja o uticaju medija na strani predstavnika državnih i javnih institucija koje se bave zaštitom dece, koji ponekad nisu svesni uticaja medija i načina njihovog rada. „Podaci koje zbog toga pružaju novinarima često podrazumevaju otkrivanje identiteta maloletnika. Novinar ne sme da zloupotrebi njihovu dobronamernost ili neznanje. Informacije dobijene od lekara, socijalnih radnika, vaspitača, i tako dalje, a koje direktno ili indirektno upućuju na identitet maloletnika, ne smeju da budu objavljene.“³⁶

Kako je razvoj informacionih tehnologija bacio sasvim novo svetlo na položaj žrtava u medijima, Savet za štampu doneo je Smernice za primenu kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju (u daljem tekstu: Smernice)³⁷, napominjući da, iako je Kodeks novinara Srbije podjednako primenljiv na sve medije, bez obzira na način njihovog plasiranja, neophodno je dati odgovarajuće tumačenje i smernice radi uspešne i pravilne primene profesionalnih standarda i u onlajn okruženju. Ovaj dokument je prevashodno namenjen novinarima i medijima koji su dostupni onlajn, ali je primenljiv i na druge forme izražavanja na internetu,

³⁵Kodeks novinara Srbije, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

³⁶Ibidem

³⁷ Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

gde se na različitim platformama plasiraju urednički oblikovani medijski sadržaji. U tom smislu, od naročitog značaja su odredbe Smernica koje se tiču moderacije sadržaja koje kreiraju sami korisnici (komentari na vesti), kako kroz uputstva korisnicima, tako i kroz prethodnu i *ex post* moderaciju komentara čija je sadržina suprotna principima Kodeksa. Savet je ispravno prepoznao potrebu da sadržinom Smernica odgovori na dinamiku onlajn okruženja, pa je u decembru 2021. objavio nove Smernice, pet godina nakon prvobitnih. U Srbiji postoji više od hiljadu onlajn medija i za njih su smernice od izuzetnog značaja, ali su takođe važne i za one delove redakcija koji su zaduženi za društvene mreže, kao i za sve one građane koji preko društvenih mreža prikupljaju određenu publiku i objavljuju sadržaj (nazivamo ih influenserima). Odredbe Smernica zapravo su preporuke kako primenjivati pojedine odredbe Kodeksa.

2.4.2. Između zaštite prava na privatnost, slobode izražavanja i interesa javnosti da bude informisana

Anonimnost i (ne)pouzdanost izvora informacija o žrtvama

Kodeks novinara Srbije (Poglavlje V, Novinarska pažnja) predviđa da je novinar obavezan da pristupa poslu sa dužnom profesionalnom pažnjom, uključujući i to da ne sme slepo da veruje izvoru informacija. Novinar mora da vodi računa o tome da izvori informacija često slede svoje interese ili interese društvenih grupa kojima pripadaju i prilagođavaju svoje iskaze tim interesima. Osim toga, Kodeks napominje da izvori informacija s kojima novinar dolazi u kontakt nisu uvek svesni moći medija i posledica koje njihove izjave mogu imati po njih lično, kao i po ljude o kojima govore, a sa novinarskom profesijom nespojiva je svesna zloupotreba, ali i nepažnja čija bi moguća posledica bila zloupotreba sagovornika.

Uobičajena praksa navođenja da su informacije objavljene u tekstu dobijene iz „izvora bliskih istrazi koji je želeo da ostane anonimn“, neretko su paravan ili za neovlašćeno odavanje informacija (curenje) iz istrage, ili za pokušavaj davanja kredibiliteta nepostojećem ili sasvim nepouzdanom izvoru informacija. Kodeks novinara (Poglavlje VI, 3) je jasan u tom pogledu, navodeći da je novinar dužan da naznači izvor informacije koju prenosi, te da se korišćenje anonimnih izvora ne preporučuje (osim ukoliko nema drugog načina da se dođe do informacije od izuzetnog značaja za javnost)³⁸, kao i da se njihovo izmišljanje smatra teškim prekršajem standarda profesionalnog postupanja novinara.³⁹ Ukoliko izvor ne želi da bude otkriven, novinari i urednici postupaju sa dužnom profesionalnom pažnjom i svojim profesionalnim autoritetom staju iza informacije i odgovaraju za njenu tačnost. (deo 1, 3. Istinitost izveštavanja). Ova odredba, dakle, stavlja pred novinare izbor i procenu pretežnosti interesa pri objavljivanju informacije. U situacijama kada njihov izvor želi da ostane anonimn, na novinarima je da procene da li je interes objavljivanja takav da vredi da na sebe (odnosno urednika), preuzmu odgovornost za istinitost informacije.

Urednik je obavezan da sa novinarom proveri opravdanost upotrebe anonimnih (poverljivih) izvora informacija. U tom smislu, neophodno je da bar jedan urednik zna i štiti identitet anonimnog izvora.

³⁸ Anonimnost/poverljivost treba omogućiti izvorima koji mogu da pruže informaciju „iz prve ruke“, odnosno za dokumenta koja direktno potvrđuju, ili, sama po sebi, predstavljaju informaciju od izuzetnog značaja za javnost.

³⁹ Kako se navodi u smernicama za sprovođenje ove odredbe Kodeksa, Često, upotreba neimenovanih izvora informacija predstavlja samo način da izvor ili sam novinar/medij iznese netačne, nepotpune i nedovoljno proverene informacije. U slučaju da se pokaže da skrivanje izvora služi za pokriće njegovog nepostojanja, kredibilitet novinara/medija bie ozbiljno narušena.

Ukoliko izvor informacija zahteva od novinara da njegov identitet ne otkrije ni uredniku, ovakav zahtev treba odbiti (Poglavlje VI, 3).

Kodeks takođe preporučuje novinarima da konsultuju pravnog savetnika, u situacijama kada su u nedoumici da li treba odstupiti od čuvanja anonimnosti izvora⁴⁰ ili se radi o informacijama koje su označene kao poverljive, kada se ceni pretežnost prava javnosti da bude informisana u odnosu na razloge poverljivosti informacija.

U tom kontekstu, otvara se nekoliko spornih pitanja.

Naime, u situaciji kada su velike redakcije retkost⁴¹ a izdavačke kuće u privatnom vlasništvu mahom uskraćuju svojim zaposlenima „luksuz“ svakodnevnih konsultacija sa pravnim savetnicima, upitan je kapacitet novinara da uopšte ispravno procene i razumeju pravni status, odnosno dozvoljenost objavljivanja određenih informacija, kao i da sagledaju pravne i faktičke posledice svog postupka, kako u odnosu na samog novinara i urednika medija, tako i u odnosu na interese lica na koje se informacija odnosi (neretko žrtve), tako i same države - bilo iz ugla efikasnog vođenja krivičnog postupka, očuvanja nezavisnosti i samostalnosti nosilaca pravosudnih funkcija, tako i drugih vitalnih interesa države. Ne mora se, dakle, raditi o lošoj nameri ili različitim malignim interesima, već se često radi o nedostatku znanja i mehanizama provere koji bi zaštitili zakonitost i predupredili negativne posledice.

Pored navedenog, postavlja se i pitanje koliko i sam Kodeks u sklopu navedenih odredaba odvlači novinare na stranputicu i koliko su sami autori njegovog teksta imali u vidu sve opasnosti pogrešnog tumačenja. Naime, Kodeks operiše pojmom poverljivosti informacija i ocene pretežnosti poverljivosti u odnosu na interes javnosti da zna, gubeći iz vida da sama poverljivost može poticati iz različitih konteksta - od zakonom ustanovljene tajnosti informacija, preko poverljivosti u kontekstu efikasnog rada državnih organa, pa sve do poverljivosti koja nije zakonska kategorija, već je blisko povezana sa principima profesionalne etike i potrebom da se zaštiti dobrobit lica koje je, poput žrtve, u situaciji naročitih potreba, odnosno ranjivosti. Svaka od navedenih kategorija poverljivosti, u slučaju neadekvatne procene i objavljivanja informacija, nosi potpuno različite pravne i faktičke posledice, kako po novinara, odnosno urednika, tako i po lica na koje se informacije odnose ili po državu.

Možda i najspornije pitanje je rastegljivost i fluidnost pojma „interesa javnosti“. Naime, iako Kodeks, kako je ranije pomenuto pravo javnosti, odnosno dužnost medija da interes javnosti za potpunim, blagovremenim i istinitim informisanjem stave iznad svih drugih interesa, proklamuje kao osnovno načelo, precizirajući da, u kontekstu Kodeksa, interes javnosti podrazumeva objavljivanje svih važnih informacija koje su čitaocu/slušaoocu/gledaocu od pomoći pri formiranju vlastitog suda/mišljenja o pojavama i događajima, upitno je ko se može smatrati ultimativnim sudijom u pogledu razumevanja/tumačenja obima

⁴⁰ U slučaju da izvor informacije uslovljava da ostane neimenovan, redakcija je dužna da to poštuje. Od ovog pravila može da se odstupi, ukoliko se informacija odnosi na planiranje nekog zločina, ili kršenje ustavnog poretka i bezbednosti države, kada je obaveza redakcije da to prijavi nadležnim organima.

⁴¹ Zbog potrebe racionalizacije troškova, sve manje redakcija ima novinare specijalizovane za praćenje hronike. većina novinara prati više oblasti, a pojedini čak ukazuju na to da u sitom danu izveštavaju o estradi i krivičnim postupcima. ovo otežava specijalizaciju novinara u određenoj oblasti.

i konkretnih modaliteta interesa javnosti da bude informisana. Kako je predviđeno članom 5. ZJIM⁴² putem medija se objavljuju informacije, ideje i mišljenja o pojavama, događajima i ličnostima o kojima javnost ima opravdan interes da zna, bez obzira na način na koji su pribavljene informacije, u skladu sa odredbama ovog zakona. Pomalo paradoksalno, ali zakon je nešto precizniji u odnosu na Kodeks, budući da jasno razdvaja informacije od ideja i mišljenja, ali govori i o opravdanom interesu javnosti da zna, čime ukazuje da je opravdanost neophodno i obrazložiti.

Imajući u vidu činjenicu da Kodeks u brojnim odredbama ovo ovlašćenje daje novinarima (i urednicima), upitno je koliko je ova procena podložna individualnim preferencijama i/ili drugim (ne)skrivenim uticajima. U ovom kontekstu, interesantna je i odredba Smernica koja predviđa da urednik onlajn medija i onlajn izdanja može da odluči da ukloni sadržaj ili podatke o ličnosti u okviru sadržaja po zahtevu osobe čija su lična prava ugrožena, ukoliko objavljivanje podataka o ličnosti ne predstavlja javni interes ili ako iz bilo kog razloga pravo javnosti da bude informisana o pitanjima od javnog značaja ne preteže nad zaštitom prava na privatnost.⁴³ Dakle, Smernice predviđaju dodatne korektivne mehanizme u rukama urednika, sa ciljem da se omogući „zaborav“ u slučaju da prvobitna procena novinara i/ili urednika nije bila adekvatna po mišljenju lica na koje se informacija odnosi.

Ovo naročito treba imati u vidu kada se uzme u obzir otvorenost novinarskog poziva za kandidate različitog obrazovnog profila, uključujući i stepen obrazovanja koji neretko ne prelazi srednjoškolski. U sadejstvu sa nejasnoćama po pitanju ko se sve može smatrati novinarom i kada novinar dela u privatnom, a kada u službenom svojstvu, ovo usložnjava situaciju u pogledu mogućnosti prevencije i represije medijske stigmatizacije žrtava, budući da postoje brojni metodi zaobilaženja odgovornosti. Naime, u nastojanju da definiše pojam medija⁴⁴ Zakon (čl. 30, stav 2), naglašava da mediji nisu: platforme, poput internet foruma, društvenih mreža i drugih platformi koje omogućavaju slobodnu razmenu informacija, ideja i mišljenja njenih članova, niti bilo koja druga samostalna elektronska publikacija, poput blogova, web-prezentacija i sličnih elektronskih prezentacija, osim ako nisu registrovane u Registru medija, u skladu sa Zakonom. Upravo ovaj prostor postao je siva zona kvazi-medijskog oglašavanja, u kojoj se bez adekvatnih mehanizama odgovornosti, plasiraju brojne informacije. Neretko, sami novinari, urednici i vlasnici medijskih kuća, preko sopstvenih profila na društvenim mrežama i blogovima, dele upravo one informacije koje ne ispunjavaju uslove za objavljivanje u smislu Zakona i Kodeksa, u pogledu izostanka zakonskih

⁴² Zakonom o javnom informisanju i medijima, "Službeni glasnik RS", br. 83/14, 58/15, 12/16 - Autentično tumačenje

⁴³ Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, dostupno na: [HTTP://WWW.SAVETZASTAMPU.RS/SMERNICE-ZA-PRIMENU-KODEKSA-NOVINARA-SRBIJE-U-ONLAJN-OKRUZENJU.HTML](http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinarar-srbije-u-onlajn-okruzenju.html), pristupljeno 16. juna 2020. godine

⁴⁴ Član 29. ZJIM: Medij je sredstvo javnog obaveštavanja koje rečima, slikom, odnosno zvukom prenosi urednički oblikovane informacije, ideje i mišljenja i druge sadržaje namenjene javnoj distribuciji i neodređenom broju korisnika. Pod medijem se u smislu ovog zakona naročito podrazumevaju dnevne i periodične novine, servis novinske agencije, radio-program i televizijski program i elektronska izdanja tih medija, kao i samostalna elektronska izdanja (uređivački oblikovane internet stranice ili internet portali), a koji su registrovani u Registru medija, u skladu sa ovim zakonom. Medij nema svojstvo pravnog lica. Član 30, stav 1, ZJIM: Medij, u smislu ovog zakona nije: knjiga, film, nosač audio i audio-vizuelnog sadržaja, naučni i stručni časopis namenjen prvenstveno informisanju ili obrazovanju određene profesionalne grupe, ostale štampane publikacije, katalog koji sadrži isključivo obaveštenja, oglase, reklame i informacije namenjene tržištu ili bilten i slične publikacije namenjene internom informisanju, elektronska publikacija državnih organa i organizacija, ustanova, javnih preduzeća i privrednih društava, preduzetnika i njihovih udruženja, službeno glasilo, štampana stvar poput letaka, plakata i sličnih sredstava javnog obaveštavanja, druga publikacija u smislu propisa kojim se uređuje izdavaštvo, kao ni internet-pretraživači i agregatori.

posledica usled curenja informacija iz institucija - policije, pravosuđa, zdravstvenog i sistema socijalne zaštite.

U tom smislu, interesantna je odredba Smernica, koja predviđa da ako je informaciju, na društvenim mrežama i drugim digitalnim platformama, objavila osoba koja je funkcioner, odnosno javna ličnost, taj sadržaj treba tretirati kao njenu izjavu, uz obavezno navođenje funkcije, odnosno položaja na kome je ta osoba, kao i kanala s kojeg je preuzeta informacija. I u tom slučaju novinar i medij su dužni da provere autentičnost izvora.⁴⁵ Ova odredba, dakle, i kvazi-vesti objavljene u sivoj zoni medijskog oglašavanja, prevodi u status izjave, čime otvara dvostruku mogućnost:

- a) Da mediji dalje prenesu tu izjavu kao vest;
- b) Da lice čija su prava povređena spornom „izjavom“ pokrene mehanizme pravne zaštite protiv lica koje je objavilo informaciju, umesto protiv medijske kuće (urednika, izdavača), što bi bio slučaj da je ista informacija objavljena u medijima.

Ovde se ipak otvara nekoliko spornih pitanja: Najpre, dok je pojam funkcionera jasno definisan⁴⁶ u Zakonu o sprečavanju korupcije,⁴⁷ pojam javne ličnosti je fluidan, naročito ako se ima u vidu ubrzani razvoj društvenih mreža i stvaranja „paralelne stvarnosti“ u kojoj pojedinci (tzv. Influenceri⁴⁸) imaju ogroman uticaj na formiranje stavova stotina hiljada, pa i miliona korisnika tih mreža, dok su istovremeno potpuno nepoznati građanima koji nisu korisnici društvenih mreža. Pored toga, iako se informacije ove vrste šire munjevitom brzinom, upitno je koliko je lice na koje se odnose u mogućnosti da isprati njihovo poreklo i tok, kao i da, bivajući žrtvom, smogne snage i obezbedi resurse neophodne za reakciju, sankcionisanje i/ili satisfakciju zbog objavljivanja.

Pravo žrtve da (ne)komunicira sa medijima

Neretko, izvor brojnih „škodljivih“ informacija o okolnostima izvršenja krivičnog dela i žrtvi, predstavlja upravo sama žrtva (i/ili njena porodica i druga bliska lica). Inicijalna ranjivost uzrokovana stanjem šoka, bola i straha, kao i nedovoljno poznavanje prava i obaveza, čine žrtvu podložnom zloupotrebama. Usled nedostatka adekvatnih znanja na strani novinara, ili usled svesne manipulacije u trci za ekskluzivom, žrtvama se ne predočavaju pozitivne i negativne strane medijskog istupanja, kako u smislu efikasnog vođenja krivičnog postupka, tako i u pogledu potrebe rehabilitacije.

Kada je reč o novinarima, Kodeks novinara Srbije sadrži jasne i konkretne odredbe koje upućuju na potrebu zaštite interesa žrtava. Poglavlje IV (Odgovornost novinara) ponovo naglašava da je „novinar, pre svega, odgovoran svojim čitaocima, slušaocima i gledaocima. Tu odgovornost ne sme da podredi interesima

⁴⁵Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, dostupno na: [HTTP://WWW.SAVETZASTAMPU.RS/SMERNICE-ZA-PRIMENU-KODEKSA-NOVINARA-SRBIJE-U-ONLAJN-OKRUZENJU.HTML](http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinara-srbije-u-onlajn-okruzenju.html), pristupljeno 16. juna 2020. godine

⁴⁶„javni funkcioner“ je svako izabrano, postavljeno ili imenovano lice u organu javne vlasti, osim lica koja su predstavnici privatnog kapitala u organu upravljanja privrednog društva koje je organ javne vlasti. (član 2. ZSK)

⁴⁷Zakon o sprečavanju korupcije, „Službeni glasnik RS“, br. 35/19 i 88/19.

⁴⁸Novi izraz u srpskom jeziku, preuzet iz engleskog jezika (influencer), tačnije iz marketinga i onlajn komunikacije, a označava osobu koja je uticajna u određenom krugu ljudi. U poslednjih nekoliko godina, ovaj uticaj se ostvaruje uglavnom u onlajn okruženju.

drugih, a posebno interesima izdavača, vlade i drugih državnih organa.“ Pored toga, naglašeno je da se novinar mora suprotstaviti svima koji krše ljudska prava ili se zalažu za bilo koju vrstu diskriminacije, govor mržnje i podsticanje nasilja (paragraf 1). U duhu zaštite ljudskih prava je i paragraf 3, koji propisuje da je novinar je dužan da poštuje pravilo pretpostavke nevinosti i ne sme nikoga proglasiti krivim do izricanja sudske presude. Kako je ova odredba postavljena dosta široko, u Kodeksu su date preciznije smernice, koje pogađaju suštinu problema odnosa žrtve i medija, navodeći da „žrtve i osumnjičeni često nisu svesni moći medija. Novinar je obavezan da to uzme u obzir, te da ne zloupotrebljava neznanje svojih sagovornika. Ukoliko žrtva nekog krivičnog dela pristane na razgovor, novinar ne sme da na osnovu tog razgovora otkrije identitet žrtve ili eventualnog počinioca. Ukoliko izveštava o počinjenom krivičnom delu, novinar mora da bude na oprezu da, u razgovoru s eventualnim svedocima, ne obelodani identitet žrtve, odnosno identitet i pravo na pretpostavku nevinosti osumnjičenog. Novinar mora da ima u vidu mogućnost zloupotrebe i manipulacije kojima mogu da ga izlože tobožnje žrtve određenih krivičnih dela.“ Kodeks, takođe, zabranjuje korišćenje neprimerenih, uznemiravajućih, pornografskih i svih drugih sadržaja koji mogu imati štetan uticaj na decu. Pored toga, Kodeks propisuje da je novinar dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa.⁴⁹

2.4.3. Normativni okvir koji reguliše postupanje pružalaca medijskih usluga

Kada je reč o elektronskim medijima, Zakon o elektronskim medijima (ZEM)⁵⁰, Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga⁵¹ i Pravilnik o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga⁵², sadrže detalje odredbe o medijskom tretmanu maloletnih lica, pri čemu ZEM daje opšti okvir postupanja, dok pravilnici vrlo detaljno postavljaju okvire postupanja prema ranjivim grupama, uključujući decu (maloletnike) i žrtve krivičnih dela.

Tako ZEM, u članu 68. uređuje zaštitu maloletnih lica iz ugla adekvatnosti/štetnosti programskih sadržaja po maloletnike kao publiku, dok samo u poslednjem stavu adresira potrebu pribavljanja saglasnosti roditelja, odnosno staratelja ili usvojioca maloletnika za učešće maloletnika u audio-vizuelnom programu.

Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, između ostalog, adekvatno adresira izveštavanje o tragičnim događajima i zaštitu dostojanstva učesnika u tim događajima, uključujući žrtve krivičnih dela. (čl. 19-23)

Članom 19. Pravilnika, pružalac medijske usluge je obavezan da informacije o tragičnom događaju objavljuje bez senzacionalizma i uz poštovanje privatnosti i dostojanstva žrtve takvog događaja, žrtvinih srodnika ili drugih žrtvi bliskih lica. PMU ne sme na neprimeren način spekulirati o uzroku, toku i posledicama tragičnog događaja, broju žrtava tragičnog događaja, njihovom identitetu i njihovom stanju nakon događaja (npr. da li su povređeni, preminuli, nestali i sl.).

⁴⁹ Kodeks novinara Srbije, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinara-srbije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine, Poglavlje IV.

⁵⁰ Zakon o elektronskim medijima, "Sl. glasnik RS", br. 83/2014 i 6/2016 - dr. zakon

⁵¹ Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, "Službeni glasnik RS", broj 55/2015.

⁵² Pravilnik o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga, "Službeni glasnik RS", broj 55/2015

Pružalac medijske usluge je dužan da medijsku uslugu pruža na način kojim se poštuje dostojanstvo ličnosti korisnika medijske usluge, učesnika u programu i lica na koje se objavljena informacija odnosi. (član 20)

Pružalac medijske usluge ne sme objavljivati programske sadržaje u kojima se prikazuju nasilje, narkomanija, ponižavajuće postupanje, mučenje ili drugo nečovečno postupanje prema ljudskom biću na način kojim se takvo postupanje podstiče, veliča, opravdava, umanjuje mu se značaj ili se prikazuje na drugi način kojim se povređuje ljudsko dostojanstvo. (član 21)

Pružalac medijske usluge ne sme izlagati pritisku žrtvu, žrtvine srodnike ili druga žrtvi bliska lica da daju izjavu u vezi sa tragičnim događajem. PMU je dužan da nastoji da u emisiji, koja se bavi tragičnim događajem koji više nije aktuelan (npr. emisija u kojoj se razmatraju činjenice u vezi sa tragičnim događajem, dramatisovana rekonstrukcija tragičnog događaja i sl.), takav događaj predstavi javnosti na način koji kod žrtve i njenih srodnika ili drugih bliskih lica neće izazvati nepotrebnu patnju.

Pružalac medijske usluge ne sme prilikom prikazivanja stvarnih događaja narušavati ljudsko dostojanstvo, naročito prikazujući obolelo lice ili žrtvu nasilja ili tragičnog događaja koja umire ili je izložena ozbiljnoj fizičkoj ili mentalnoj patnji. (član 21)⁵³

Pružalac medijske usluge ne sme zloupotребiti lakovernost učesnika u programu ili korisnika medijske usluge, pri čemu će naročito voditi računa o interesima maloletnika, lica koje je teško obolelo, ima mentalno oboljenje ili smetnje u mentalnom razvoju ili je preživelo traumu kao žrtva nasilja ili tragičnog događaja. (član 23)

Pružalac medijske usluge mora poštovati dostojanstvo ličnosti učesnika u programu, a naročito nije dozvoljeno omalovažavati ga, postupati prema njemu na diskriminatorски, nečovečan ili ponižavajući način ili mu neopravdano uskratiti učešće u programu. Ako je određeno lice pristalo da učestvuje u programu uz obezbeđenje zaštite njegovog identiteta, moraju se preduzeti sve neophodne mere kako bi se obezbedila njegova anonimnost (npr. maskirana ili zamagljena slika i modulirani ton ili korišćenje glasa drugog lica, izostavljanje podataka koji bi neposredno ili posredno mogli ukazati na identitet, korišćenje glume i sl.), pri čemu posebno mora voditi računa o neophodnom stepenu anonimnosti (npr. da li je neophodno da identitet ostane sakriven samo od opšte javnosti ili i od njegove porodice i/ili prijatelja). Korisnici medijske usluge moraju biti jasno obavešteni da se radi zaštite identiteta određenog lica koristi gluma ili glas drugog lica.

Regulatorno telo za elektronske medije realizovalo je i svoju zakonsku obavezu, te Pravilnikom o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga, dodatno uredilo oblast zaštite maloletnika. Pravilnik u velikoj meri upotpunjuje pravni okvir na osnovu kojeg Regulatorno telo može da preduzme mere protiv pružalaca medijskih usluga; takođe, Pravilnik jasno definiše merila za kategorizaciju sadržaja i ukazuje na važnost konteksta u kom se prikazuju potencijalno škodljivi sadržaji. Dakle, uz Pravilnik, pružalac medijske usluge najpre procenjuje da li je neophodno kategorizovati određeni programski sadržaj i to tako što uzima u obzir da li se u njemu prikazuju: nasilje i njegove posledice, seksualno nasilje, nago ljudsko telo,

⁵³ Prilikom ocene postojanja povrede prava na dostojanstvo, uzima se u obzir da li za emitovanje programskog sadržaja postoji programsko ili umetničko opravdanje (npr. obrazovni programski sadržaj, dokumentarni ili igrani film).

seksualnost, zastrašujuće scene, pušenje i zloupotreba opojnih droga, alkohola i drugih štetnih supstanci, opasno ponašanje, diskriminatorsko postupanje i nepristojno ponašanje; potom, uzima u obzir kontekst u kom je prikazan (obrazovni, istorijski ili komičan kontekst, priroda sadržaja, da li je reč o fikcijskom ili nefikcijskom programu, stepen realističnosti, učestalost i intenzitet potencijalno štetnih sadržaja, očekivano dejstvo na auditorijum, stav u sadržaju prema devijantnom ponašanju i pojavama, vreme proizvodnje programa) i na kraju, nakon ocene ispunjenosti svakog merila posebno i svih merila zajedno, kategorizuje sadržaj kao nepodesan za maloletnike mlađe od 12, 16 ili 18 godina, ili ga ne kategoriše.⁵⁴

Važno je pomenuti da Pravilnik u članu 2. prepoznaje i kategoriju posebno osetljivog maloletnika, odnosno maloletnika koji ima ozbiljne duševne probleme ili se pak nalazi u osetljivoj životnoj situaciji (npr. žrtva porodičnog, seksualnog, vršnjačkog ili drugog oblika nasilja, duševno oboljenje, izvršenje krivičnog dela, pokušaj samoubistva, bavljenje prostitucijom, zloupotreba alkohola ili opojnih droga, čiji roditelji se nalaze u zatvoru ili su ga napustili i sl.).

Pored toga, Pravilnik detaljno uređuje ranije pomenutu, zakonsku obavezu pribavljanja saglasnosti za učešće maloletnika i posebno osetljivog maloletnika u programu, uključujući prethodno predočavanje svih bitnih činjenica, što je od velikog značaja kada je reč o prevenciji zloupotrebe i sekundarne viktimizacije dece žrtava, kroz njihovo učešće/gostovanje u emisijama najrazličitijeg karaktera.

Sve činjenice koje su od značaja za donošenje odluke o davanju saglasnosti za učešće u programu moraju roditeljima i maloletniku biti blagovremeno, jasno, istinito i potpuno predočene. Saglasnost roditelja i maloletnika ne isključuje dužnost pružaoca medijske usluge da obrati posebnu pažnju prilikom učestvovanja maloletnika u programu i ne isključuje njegovu odgovornost za objavljeni sadržaj.

Posebno osetljiv maloletnik može učestvovati u programu kada se učešće odnosi na neki od razloga njegove posebne osetljivosti, samo ako je obezbeđena zaštita njegovog identiteta.

Moraju se preduzeti sve neophodne mere kako bi se obezbedila anonimnost maloletnika (npr. maskirana ili zamagljena slika i modulirani ton ili korišćenje glasa druge osobe, izostavljanje podataka koji bi neposredno ili posredno mogli ukazati na identitet, korišćenje glume i sl.), pri čemu se posebno vodi računa o neophodnom stepenu anonimnosti (npr. da li je neophodno da identitet ostane sakriven samo od opšte javnosti ili i od maloletnikove porodice ili prijatelja). (član 23, stav 2)

Član 24. Pravilnika predviđa obavezu poštovanja dostojanstva i slobodnog razvoja ličnosti maloletnika koji učestvuje u programu i zabranjuje diskriminatorno postupanje prema njemu, postavljanje pitanja u vezi sa osetljivim porodičnim problemima, ili u vezi sa temom koja nije prikladna njegovom- uzrastu, kao i izlaganje situaciji koja kod njega može izazvati osećanje straha, stida, uznemirenosti ili besa. Zabranjeno je koristiti učešće maloletnika u programu u političke svrhe ili na drugi način zloupotrebljavati to učešće.

⁵⁴ Regulatorno telo za elektronske medije (REM), Služba za nadzor i analizu (2017) Zaštita prava maloletnika - zakonski okvir i primeri iz prakse, Beograd, str. 3 dostupno na: <http://www.rem.rs/uploads/files/izvestaji%20o%20nadzoru/izve%C5%A1taj%20o%20za%C5%A1titi%20maloletnika.pdf>, pristupljeno 3.1. 2022. godine

Maloletnik ne može da učestvuje u programskom sadržaju, koji se odnosi na porodični sukob u koji je neposredno ili posredno uključen. (član 26)

Pravilnik u Glavi IV (čl. 27-28) uređuje zaštitu maloletnika na koga se odnosi informacija i konstituiše sledeće obaveze PMU:

- da zaštiti identitet maloletnika, ako postoje indicije da je on učinilac, svedok ili žrtva nasilja, krivičnog dela ili drugog nedozvoljenog ponašanja ili ako je pokušao samoubistvo.⁵⁵ Ova zaštita se ostvaruje kroz uzdržavanje od objavljivanja podataka kojima se neposredno otkriva identitet maloletnika (npr. njegovo ime, imena njegovih roditelja ili bliskih srodnika, adresa stanovanja i sl.) i podataka koji bi mogli posredno da ukažu na njegov identitet, bilo samostalno, ili pak zajedno sa podacima koji su već dostupni javnosti (npr. škola koju pohađa, radno mesto, lični opis maloletnika, njegova fotografija ili video zapis i sl.).

Pružalac medijske usluge je dužan da zaštiti identitet maloletnika i kada to nije učinio organ javne vlasti ili drugo lice, uključujući i drugog izdavača medija, čije saopštenje ili izjavu objavljuje ili prenosi.

Pravilnik ispravno prepoznaje potrebu zaštite privatnog i porodičnog života i predviđa da se informacije koje se odnose na privatni i porodični život maloletnika ne smeju objavljivati ako bi to dovelo do povrede njegovih interesa i dostojanstva. Pružalac medijske usluge je dužan da posebnu pažnju obrati na privatnosti maloletnika, kao i da pri tom ima u vidu da njegovo pravo na privatnost ne prestaje time što njegov roditelj ili drugo blisko lice obavlja javnu funkciju, aktivno učestvuje u javnom životu, ili je na drugi način poznato javnosti.

Imajući u vidu razmere štetnih posledica koje ovakva praksa može imati po dete, od velikog značaja je i odredba Pravilnika koja zabranjuje emitovanje programskog sadržaja usmerenog na utvrđivanje identiteta maloletnikovih roditelja (npr. osporavanje, odnosno utvrđivanje očinstva ili materinstva), bez obzira na to da li je on pod roditeljskim staranjem. Nije dozvoljeno emitovanje programskog sadržaja u kome se raspravlja o poveravanju određenog maloletnika na staranje jednom ili drugom roditelju ili o opravdanosti davanja u hraniteljsku porodicu ili na usvojenje.

Porodični sukob u koji je na neposredan ili posredan način uključen maloletnik ne sme se koristiti u programskom sadržaju u cilju zabave javnosti. Podatke u vezi sa starateljstvom, hraniteljstvom ili usvojenjem maloletnika, nije dozvoljeno objaviti.

U Glavi V, Pravilnik uređuje obavezu postupanja PMU u slučaju podnošenja pritužbe zbog nepoštovanja pravila o zaštiti maloletnika.⁵⁶

⁵⁵ Ako postoji opravdan interes javnosti da se objavi audio, odnosno audio-vizuelni zapis izvršenja nasilja, krivičnog dela ili drugog nedozvoljenog ponašanja u kome je učestvovao maloletnik, pružalac medijske usluge može objaviti takav zapis uz poštovanje obaveze iz stava 1. ovog člana (npr. zamagljena ili maskirana slikom i modulirani ton).

⁵⁶ Član 29: Pružalac medijske usluge je dužan da o pritužbi zbog nepoštovanja pravila o zaštiti maloletnika obavesti Regulatora. Izuzetno od stava 1. ovog člana, pružalac medijske usluge nije dužan da obavesti Regulatora o pritužbi koja je podneta nakon

2.5. Uloga i praksa regulatornih tela

Ključnu ulogu u nadzoru nad primenom medijskog zakonodavstva imaju Savet za štampu i REM.

Savet za štampu je nezavisno, samoreglativno telo koje okuplja izdavače i vlasnike štampanih medija, profesionalne novinare kao i predstavnike javnosti.⁵⁷ Statutom Saveta (član 5), kao njegovi ciljevi određeni su:

- Primena Kodeksa novinara Srbije u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim agencijama
- Rešavanje po žalbama ovlašćenih podnosilaca povodom konkretnih sadržaja u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim agencijama, u skladu sa Statutom i Poslovníkom o radu Komisije za žalbe
- Medijacija u cilju rešavanja sporova između ovlašćenih podnosilaca žalbe i medija
- Edukacija za postupanje u skladu sa Kodeksom novinara Srbije i jačanje ugleda medija.⁵⁸

Poseban značaj u smislu regulatorne uloge Saveta ima njegova Komisija za žalbe (u daljem tekstu: Komisija). Komisija rešava žalbe ovlašćenih podnosilaca povodom sadržaja objavljenih u štampanim medijima i njihovim izdanjima na svim platformama, informativnim portalima i novinskim agencijama, za koji smatraju da nisu u skladu sa odredbama Kodeksa novinara Srbije⁵⁹ (član 19. Statuta). Važno je napomenuti da je Komisija za žalbe nadležna da odlučuje o žalbama koje se podnose samo povodom konkretnog sadržaja objavljenog u medijima i samo o onim objavljenim sadržajima medija nad kojima Savet za štampu ima punu ili ograničenu nadležnost⁶⁰, u skladu sa Statutom Saveta.⁶¹ Konkretno, ovo znači da je nadležnost Komisije ograničena na medije koji su članovi Asocijacije medija i Asocijacije nezavisnih

protoka 30 dana od dana emitovanja programskog sadržaja na koji se pritužba odnosi. Pružalac medijske usluge obaveštava o pritužbi Regulatora tako što mu roku od osam dana od dana prijema pritužbe dostavlja: 1) pritužbu; 2) snimak programskog sadržaja na koji se pritužba odnosi; 3) ako smatra da je pritužba osnovana, obaveštenje o merama koje je preduzeo da se otklone štetne posledice nastale usled nepoštovanja pravila o zaštiti maloletnika, kao i mere koje je preduzeo da se kršenje navedenih pravila ne ponovi; 4) ako smatra da je pritužba neosnovana, obaveštenje o razlozima na osnovu kojih je to zaključio; 5) odgovor na pritužbu koji je uputio njenom podnosiocu. Po dostavljanju obaveštenja o pritužbi, Regulator postupa shodno odredbi člana 26. stav 4. Zakona o elektronskim medijima.

⁵⁷ Osnivački akt Saveta za štampu, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

⁵⁸ Statut Saveta za štampu, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

⁵⁹ Komisija za žalbe donosi odluku o podnetoj žalbi najkasnije u roku od 45 dana od dana prijema žalbe u Savetu.

⁶⁰ Puna nadležnost Saveta podrazumeva pravo i obavezu Saveta da donosi odluke kojima usvaja ili odbija žalbu, u skladu sa ovim statutom i Poslovníkom o radu Komisije za žalbe. Puna nadležnost Saveta za štampu prostire se na sve članove Asocijacije medija i Lokal presa, osim ako se pojedini mediji pismenim putem izričito ne izjasne da ne žele da prihvate punu nadležnost Saveta za štampu, kao i na one medije koji su podneli zahtev i kojima je odobren zahtev radi prihvatanja pune nadležnosti Saveta. Ograničena nadležnost Saveta podrazumeva da Savet može donositi odluke i javne opomene, u skladu sa ovim statutom i Poslovníkom o radu Komisije za žalbe. Ograničena nadležnost Saveta za štampu podrazumeva da je Savet nadležan da odlučuje i o objavljenom sadržaju koji nisu članovi Asocijacije medija i Lokal presa niti su prihvatili punu nadležnost Saveta podnetim i odobrenim zahtevom.

⁶¹ Poslovník o radu Komisije za žalbe, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/poslovník-o-radu-komisije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine

lokalnih medija „Lokal pres“, ili na one koji to nisu, a koji prihvate punu nadležnost Saveta.⁶² (član 9. Statuta).

Ovlašćeni podnosioci žalbi su i fizička i pravna lica. U odlučivanju po žalbama, Komisija može doneti odluke i javne opomene, pri čemu Komisija donosi odluke uvek, osim kada usvaja žalbu u odnosu na medij nad kojim nema punu nadležnost, kada donosi javnu opomenu.

2.5.1. Kršenje Kodeksa i rezultati rada Saveta za štampu

Stvarno stanje stvari, kao i diskrepancu koja postoji između potreba (odnosno problema u praksi), ovlašćenja i njihove primene, najlakše je uočiti uporednom analizom podataka o kršenju Kodeksa koji su rezultat monitoringa, kao i rezultata dostupnih u izveštajima o radu Saveta.

Prema rezultatima monitoringa kršenja Kodeksa koje šestomesečno objavljuje Savet za štampu, pokazuju da je Kodeks u periodu jul - decembar 2020.godine, prekršen u 3643 teksta, dok je u istom periodu 2019. godine prekršen u čak 5057 tekstova.

Tabela 1: Broj tekstova kojima je prekršen Kodeks novinara Srbije⁶³

Dnevni list	sep. 2015.	sep. 2016.	sep. 2017.	sep. 2018.	sep. 2019.	sep. 2020.
Alo	41	76	143	174	214	206
Blic	85	35	40	65	77	32
Večernje novosti	25	38	29	46	40	140
Danas	/	15	14	13	11	9
Informer	148	93	92	118	103	33
Kurir	76	133	121	146	163	129
Srpski Telegraf	/	132	138	157	137	109
Politika	7	7	6	3	28	3
UKUPNO	381	530	583	722	773	661

⁶² U tom slučaju se obraćaju Savetu sa zahtevom da se nadležnost Saveta odnosi i na objavljeni sadržaj tih medija.

⁶³ Rezultati monitoringa poštovanja Kodeksa novinara Srbije u periodu jul-decembar 2020. godine, dostupno na: <https://savetzastampu.rs/monitoring/izvestaj-o-monitoringu-postovanja-kodeksa-novinara-srbije-u-dnevnim-novinama-u-periodu-od-1-jula-do-31-decembra-2020-godine/>, pristupljeno 23. decembra 2021. godine

Čak 265 tekstova prekršilo je prava maloletnika.

Tabela 2: Tekstovi o maloletnicima kojima je prekršen Kodeks novinara⁶⁴

Dnevni list	2019.	2020.	2021.
Kurir	71	52	
Alo	62	84	
Večernje novosti	36	92	
Informer	12	19	
Srpski telegraf	16	11	
Danas	1	/	
Politika	1	/	
Blic	6	7	
Ukupno	205	265	

Primetno je da je praksu izveštavanja unapredio dnevni list Kurir, dok je negativan trend zabeležen za dnevni list Alo, a najdrastičnije pogoršanje prakse uviđa se kada je reč o Večernjim Novostima, koje su gotovo utrostručile broj povreda u 2020. u odnosu na 2019. godinu. Nažalost, niti Izveštaj, niti podaci o monitoringu, ne sadrže bilo kakve pokazatelje u pogledu povreda koje se odnose na prava žrtava. Pored toga, sama činjenica da se broj utvrđenih kršenja kodeksa udvostručio u periodu 2015 - 2019. govori o ozbiljnosti situacije i neadekvatnosti normativno-institucionalnih mehanizama u ovoj oblasti.

Interesantno je da Izveštaj o monitoringu izveštavanja o deci za 2020. godinu⁶⁵ ističe da, „na osnovu višegodišnjeg posmatranja dnevnih listova u kontekstu izveštavanja o deci i maloletnim osobama - sasvim se slobodno može doneti zaključak da broj tekstova u kojima su prekršena prava deteta ne zavisi od profesionalizma ovog ili onog medija, već isključivo od okolnosti i izbora tema kojima će se medij baviti. Uz izuzetak listova Danas i Politika, svi dnevni listovi krše prava deteta i otkrivaju identitet maloletnih osoba,

⁶⁴ Poređenjem podataka iz izveštaja o poštovanju kodeksa i specifičnog izveštaja koji se odnosi samo na povrede Kodeksa u odnosu na decu, uočava se da prvi u tabeli sa rezultatima sadrži grešku po pitanju broja povreda učinjenih u dnevnom listu Večernje Novosti, a koji iznosi 92 a ne 55, pa su u skladu sa tim i korigovani podaci navedeni u našem dokumentu.

⁶⁵ Izveštaj monitoringa poštovanja Kodeksa novinara u dnevnim novinama u tekstovima o deci od 1. jula do 30. novembra 2020, dostupno na: <https://savetzastampu.rs/monitoring/izvestaj-monitoringa-postovanja-kodeksa-novinara-u-dnevnim-novinama-u-slucaju-dece-od-1-jula-do-30-novembra-2020/>, pristupljeno 26. Decembra 2021. godine

s tim što su oni kod kojih beležimo manje prekršaja u izveštavanju o deci, naprosto ređe obrađivali teme u kojima se deca pojavljuju.⁶⁶ Vredna je pomena i konstatacija autora izveštaja da su sve češći slučajevi u kojima je vidljiv pokušaj skrivanja identiteta deteta, ali je ipak ostavljeno dovoljno podataka da se može posredno rekonstruisati identitet (str. 2). Ovo govori u prilog potrebi kontinuiranog sprovođenja obuka novinara, sa ciljem unapređenja veština neophodnih da se izbegne nenamerna identifikacija i stigmatizacija dece. Ovim bi se ujedno napravila jasnija razlika između nehatno učinjenih povreda i onoga što autori Izveštaja o monitoringu nazivaju „sladostrasnim izveštavanjem o patnji“.

Pored toga, kao dominantni problemi u izveštavanju o maloletnicima tokom 2020. godine, ne samo na osnovu rezultata monitoringa Saveta, već i na osnovu analiza studija slučaja od strane autora Priručnika, izdvaja se sledeće:

- Posredno otkrivanje identiteta maloletne žrtve kroz otkrivanje identiteta učinioca ili lica bliskih žrtvi;
- Položaj dece roditelja koji su javne ličnosti - specifično je da se ovde uglavnom ne radi o deci koja su direktne žrtve krivičnih dela, već da su konteksti uglavnom vezani za postojanje nasilja u porodici među bračnim partnerima/roditeljima koji su javne ličnosti ili „samo“ dramatične brakorazvodne parnice čiji se detalji intenzivno iznose u javnost;
- Povreda prava maloletne žrtve na zaborav, kroz praksu svojevrsnih *follow up* tekstova pod naslovom „kako danas živi...“ pri čemu se objavljuju identifikacioni podaci dece žrtava najtežih krivičnih dela, intervjuišu članovi njihovih porodica i do detalja izveštava o psihofizičkom stanju žrtava, stepenu rehabilitacije, porodičnim i imovinskim prilikama. Ova praksa išla je čak do tih granica da su roditelji nekih od žrtava, ovakve tekstove koristili da apeluju na čitaoce da im uplate finansijsku pomoć ili reše stambene probleme. Po principu domino efekta, na takve vesti su se nadovezivali tekstovi političke konotacije, koji su govorili o tome kome su sve republičke ili lokalne vlasti pomogle (po principu stranačke pripadnosti) dok je, eto, dete - žrtva ostavljeno na cedilu.

Primeri iz prakse- štampani mediji

Primer 1: Ervin Bilicki (uloga roditelja žrtve)

Malo pošto je u Bečeju ubijen maloletni Ervin Bilicki, njegovi roditelji su tiražnom dnevnom listu ustupili fotografiju mrtvog mladića s vidnim podlivima po licu. Želja im je bila da demantuju teze da im je dete preminulo nesrećnim slučajem, odnosno da dokažu da je stradao od posledica prebijanja. Fotografija je objavljena na naslovnoj strani, na šta se žalio Centar za prava deteta. Komisija je odlučila da je u ovom slučaju prekršeno više tačaka člana IV Kodeksa novinara Srbije: pored objavljivanja neprimerenih sadržaja koji mogu imati štetan uticaj na decu, ovde je diskutabilno i to što nije bilo zaštite "prava i dostojanstva dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih grupa". Većina članova Komisije smatrala je da se objavljivanje ovakve fotografije ne može opravdati javnim interesom, odnosno željom redakcije da

⁶⁶ Ibidem

dokaže da je mladić ubijen i da nadležni ne rade dobro svoj posao. Po njihovoj oceni, nije bilo potrebe za tako dramatičnim činom, tim pre što fotografiju ne prati nikakva ozbiljnija analiza događaja.⁶⁷

Ovaj slučaj dobro ilustruje i odredbe Kodeksa koje se tiču odnosa prema izvorima informacija – u ovom slučaju, prema porodici stradalog mladića, odnosno ranije pomenutu odredbu da novinar ne sme da zloupotrebi emocije drugih ljudi ili njihovo neznanje – konkretno, on bi morao da ima u vidu da izvori nisu uvek svesni moći medija i posledica koje njihove izjave (ili postupci) mogu da imaju po njih lično, kao i po druge ljude. Pored toga, ovde je zanemarena činjenica da su roditelji žrtve, ne samo izvor informacija kome su novinari morali pristupiti sa dužnom pažnjom, već i sami žrtve u smislu Direktive (a oštećeni u smislu odredaba ZKP-a), pa su novinari i urednici ovde morali primeniti i odredbe Kodeksa koje se odnose na postupanje sa žrtvama.

Primer 2: „Malčanski berberin“ (sistemske greške)

Činjenice slučaja: Dvanaestogodišnja devojčica M.K nestala je 20. decembra 2019. godine u 7,28 minuta, tačno 8 minuta nakon što je napustila porodičnu kuću i uputila se u školu koja se nalazi u susednom mestu. Devojčicina učiteljica, potvrdila je policiji da je videla M.K. tog jutra na putu kojim ona uvek ide. O tome svedoče i snimci sa sigurnosnih kamera jednog objekta, koji se nalazi na oko 500 metara od devojčicine kuće. Na snimku se mogao videti i sumnjivi automobil iza devojčice, koja je nastavila da se kreće ulicom, a kako se pretpostavljalo na delu ulice dužine oko 100 metara, gde nema kamera devojčica je oteta. Sledeće sigurnosne kamere nalaze se na ulazu u mesto u koje se devojčica uputila i morale bi je snimiti da je nastavila uobičajenom putanjom, ali ona nije bila na tim snimcima. Zbog svega toga, odmah se posumnjalo da je devojčicu neko kidnapovao.

Posle deset dana opsežne potrage, uključujući opsežnu mobilizaciju policije i vojnih snaga, brojna udruženja i samoorganizovane grupe građana, praćene pozivom za pomoć porodice i brojnim lažnim prijavama, devojčica je pronađena. Nedelju dana nakon što je pronađena, uhapšen je čovek koji ju je oteo, Ninoslav Jovanović. S obzirom da je višestruki recidivista, ovo je bio četvrti put da je uhapšen zbog sličnog zločina. Štaviše, njegova zverstva su bila dobro poznata javnosti, do te mere da je dobio nadimak „Berberin iz Malče/Malčanski Berberin“ zbog svog devijantnog fetiša koji je uključivao šišanje devojčica kao uvertiru u seksualno zlostavljanje.

Medijska slika: Uzimajući u obzir specifične okolnosti slučaja, kao i relevantne odredbe međunarodnih standarda i domaćeg zakonodavstva, bilo je za očekivati da će izveštavanje o ovom slučaju biti u najmanju ruku profesionalno. U stvarnosti je situacija bila potpuno drugačija. Sve je počelo sa medijskim spekulacijama da je „devojčica sigurno pobegla da bi se udala, jer je Romkinja“, i „jer se Romi jednostavno ponašaju na takav način“. Kada je policija objavila da je devojčica oteta, a njen identitet objavljen da bi se olakšala potraga, mediji su krenuli u pohod do žrtvine kuće, naselja, škole, ali i do svih mesta na kojima su pronađeni neki tragovi. Ovaj pristup praćen je neprimerenim opisom pronađenih predmeta koji su korišćeni za mučenje žrtve. Konačno, situacija je kulminirala kada je devojčica pronađena, a kada je

⁶⁷ Vidi: Centar za prava deteta (Ivana Stevanović) protiv dnevnog lista „Blic“, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/odluke/85/2013/04/10/262/centar-za-prava-deteta-ivana-stevanovi-protiv-dnevnog-lista-blic.html>, pristupljeno 21. juna 2020. godine

nekoliko tabloida objavilo njene fotografije iz vozila hitne pomoći, na kojima se jasno vidi da je povređena, prestrašena, iscrpljena i ošišane kose. Fotografije su bile praćene skandaloznim naslovima koji opisuju broj i modalitete seksualnog nasilja i mučenja koje je pretrpela.

Reakcija javnosti bila je snažna i neposredna, počev od običnih građana na društvenim mrežama, preko aktivista u oblasti zaštite ljudskih prava, akademske zajednice, medijskih udruženja i političara. U roku od mesec dana, Savet za štampu primio je čak 25 žalbi, koje su uputili roditelji devojčice, različite organizacije, ali i građani. Članovi Komisije za žalbe Saveta za štampu, jednoglasno su doneli odluku da je pet dnevnih novina, u svojim člancima o otetoj devojčici, prekršilo nekoliko odredaba Kodeksa novinara. Po mišljenju Komisije za žalbe, u nizu članaka o otmici koji su uzburkali javnost, novinari nisu poštovali dostojanstvo deteta žrtve, njen integritet i zabranu otkrivanja identiteta deteta. U nekoliko tekstova, takođe je prekršena i odredba koja se odnosi na zloupotrebu tuđih emocija, prenošenjem izjava porodice otete devojčice.

Primer 3: Ubistvo Strahinje Stojanovića (punoletna žrtva- diskriminacija na osnovu pretpostavljene pripadnosti žrtve kriminalnom miljeu)

Činjenice slučaja: 13. septembra 2020.godine, svi mediji odmah su izvestili o eksploziji luksuznog automobila u prometnoj ulici 15 minuta posle podneva. Izvešteno je da su, u trenutku eksplozije, dve osobe bile u automobilu u pokretu. Ubrzo nakon početnih vesti, većina tabloida objavila je da je vozač Strahinja Stojanović (30) upravo preminuo u bolnici uprkos velikim naporima medicinskog tima da mu spasi život. Zajedno sa podacima o njegovom imenu i starosti, mediji su izvestili i sledeće: Da je „Strahinja bio dobro poznat policiji, a u medijima je povezivan sa braćom Branislavom i Slobodanom Šaranovićem iz Crne Gore, koji su likvidirani u brutalnom mafijaškom ratu koji besni već godinama između crnogorskih klanova. Stojanović se takođe pojavio kao svedok na suđenju u slučaju ubistva Nikole Bojovića, brata Luke Bojovića, koji je godinama ratovao sa Šaranovićem“. Tabloidi su, u isto tekstu, objavljujući glavne činjenice o eksploziji, pozvali čitaoce da „pogledaju fotografiju umirućeg Strahinje na asfaltu i njegove devojke koja pokušava da mu spasi život“. Ista fotografija i saopštenje objavljeni su u svim tabloidima, gotovo istovremeno, praćeni detaljnim opisom intervencije medicinskog tima (amputacija obe noge) pre smrti.

Umesto šoka i/ili protesta javnosti, koji se očekivao zbog činjenice da je eksploziv u automobilu u pokretu usred dana daljinski aktiviran, pri čemu je mladić poginuo, a devojka povređena, kao i zbog medijskog ataka na dostojanstvo žrtve, reakcija javnosti je bila sasvim suprotna! U skladu sa odmah obznanjenim vezama žrtve sa kriminalom, bilo je gotovo nemoguće pronaći bilo kakvu javnu zabrinutost u vezi sa gore pomenutim pitanjima. Štaviše, na medijskim portalima i društvenim mrežama objavljeno je na desetine komentara u kojima se kaže da „članovi mafije to svakako zaslužuju“ ili gde je komentarisano moralni i etički profil žrtvine devojke i porodice. Na ovo nije reagovalo nijedno medijsko udruženje, kao ni Savet za štampu.

Primer 4: Stradanje dece od strujnog udara na Čukarici (diskriminacija na osnovu nacionalnog i/ili socijalnog porekla)

Činjenice slučaja: Osmoro mališana uzrasta od 5 do 15 godina teško je povređeno 12. marta 2021.godine, na deponiji u Galipoljskoj ulici na Čukarici, kada ih je udarila struja iz dalekovoda. Kako su ispričali meštani ovog naselja, deca su najverovatnije nekim metalnim predmetom pogodila žicu sa dalekovoda. Kako su

izvestili gotovo svi mediji, zbog neplanskog odlaganja građevinskog otpada, na nelegalnoj deponiji formirana su brdašca koja su žice visokonaponske mreže dalekovoda učinile nižim nego što bi smele da budu, što je omogućilo da deca stradaju u opasnoj igri. Mediji su, masovno, u naslovima ali i u tekstovima, istakli da se radi o deci iz nehigijenskog i/ili romskog naselja. Podaci o broju smrtno stradale i povređene dece su varirali, a suprotno uobičajenom načinu izveštavanja o slučajevima u kojima su žrtve deca, nije bilo preciznih podataka o njihovom polu, starosti, međusobnom srodstvu. Novinarske ekipe, nakon inicijalne vesti da je decu u bolnici posetio gradonačelnik, nisu izveštavale iz bolnica, niti o kasnijem kućnom oporavku žrtava. U medijima nisu objavljeni podaci o pravnom ishodu događaja, odnosno da li je on u krajnjem ishodu kvalifikovan kao nesrećan slučaj ili je u toku/okončan krivični postupak protiv lica koja bi mogla biti odgovorna što su deca imala pristup visokonaponskoj mreži.

Ovaj slučaj se po mnogo čemu razlikuje od uobičajene, čak i loše prakse izveštavanja:

- Žrtve nisu individualizovane/individualno prepoznate - mediji su sve vreme izveštavali o povređenoj deci kao o nekoj vrsti kolektivnog entiteta;
- U medijima nije postavljeno pitanje odgovornosti za nesreću koja se dogodila - poređenja radi, kada se dogodi saobraćajna nezgoda, mediji se utrkuju da otkriju da li je neko od vozača upravljao vozilom pod dejstvom alkohola, da li je upravljači puta⁶⁸ popravili asfalt ili očistili sneg, da li je vozilo Gradskog saobraćajnog preduzeća bilo ispravno, itd. U ovom slučaju, nije postavljano pitanje odgovornosti za nastanak/neuklanjanje deponije građevinskog otpada, nadležnosti za održavanje i ispravnost dalekovoda ili brigu/nadzor nad decom, i pored konstatacije da se „uglavnom radilo o deci starosti od 3 do 6 godina“. Izostanak interesovanja medija za stupanje u kontakt sa odgovornima, još je interesantniji ako se uzme u obzir da su mediji preneli izjavu nekih od roditelja povređene dece da „do ovoga ne bi došlo da planina šuta nije toliko visoka i da zbog toga nisu mogli da priđu tako blizu dalekovodu“, kao i da nepoznati ljudi godinama kamionima dolaze i tu istovaraju šut.⁶⁹ Pored toga, stanovnici naselja su svedočili da je nesreći prethodio i požar koji je tinjao nekoliko dana, ali ni ovo nije pospešilo interesovanje novinara u pogledu odgovornosti za nesaniranje požara.
- O događaju je izveštavano samo nekoliko dana, uprkos činjenici da je broj žrtava veliki i da se radi o deci. U sličnim slučajevima, period interesovanja javnosti je znatno duži i uglavnom praćen interesovanjem novinara za „priču“ članova svake pojedinačne porodice. Da li je (ne)interesovanje novinara ovog puta bilo uslovljeno činjenicom da bi uobičajeno istraživanje značilo posete barakama u nehigijenskom naselju ili je naprasno nestao interes javnosti da zna kako je stradalo osmoro dece, pitanje je na koje je lako odgovoriti. Poređenja radi, samo mesec ili dva ranije, u sličnoj nesreći je povređen sin poznatog sportiste. Iako se radi o sličnom činjeničnom sklopu, ali sa značajno manjim brojem žrtava, ovaj događaj je detaljnije ispraćen u medijima. Slično je bilo i u

⁶⁸ Pravna lica odgovorna za održavanje puta

⁶⁹Videti: <https://www.telegraf.rs/vesti/beograd/3316265-jedno-dete-se-probudilo-iz-kome-jos-dvoje-je-kriticno-malisani-s-cukarice-se-i-dalje-bore-za-zivot>, pristupljeno 13. decembra 2021.

oktobru 2021.godine, kada su se mediji danima bavili uzrocima nesreće u kojoj su dve devojčice stradale od strujnog udara.⁷⁰

- Izostanak reakcije šire javnosti - iako slučajevi u kojima se kao žrtve javljaju deca, po pravilu, znače i snažnu reakciju javnosti, naročito na društvenim mrežama, ovog puta takva reakcija je izostala, što treba posmatrati kao jedan od ključnih faktora „limitirane posvećenosti novinara“.
- Samo zanemarljiv broj tekstova posvećen je činjenici da je reakcija hitne pomoći bila neadekvatna, kao i da je, po rečima očevidaca, tridesetak vozača odbilo da zaustavi automobil i pomogne povređenoj deci. Pored toga, nesreće ovih razmera obično pokrenu reakciju nadležnih vlasti čiji predstavnici posete porodice žrtava i ponude pomoć, što mediji isprate i prenesu. Ovog puta reakcije nadležnih nije bilo (uz izuzetak Nacionalnog veća romske nacionalne manjine). Očekivano bi bilo da ova svedočenja i izostanak reakcije nadležnih, pokrenu interesovanje novinara da li je u ovom slučaju bilo elemenata diskriminacije na osnovu nacionalnog i socijalnog porekla žrtava, ali se to u ovom slučaju nije dogodilo.

Najzad, među velikim brojem tekstova koje je obeležila „pokrivena diskriminacija“ , gotovo mesec dana kasnije pojavio se i jedan jedini tekst koji je otvorio samo neka od pitanja koja smo ranije postavili.⁷¹ Ipak, i iz činjenicu da je jedina reakcija u pogledu lanca (ne)odgovornosti došla od Poverenice za zaštitu ravnopravnosti, a ne od brojnih organa i službi koji bi u „normalnim okolnostima“ trebalo da reaguju, jasno govori o razlozima koji stoje iza njihovog nereagovanja.

2.5.2. Praksa Regulatornog tela za elektronske medije

Regulatorno telo za elektronske medije (Regulator, REM) je samostalna nezavisna regulatorna organizacija sa svojstvom pravnog lica, koja vrši javna ovlašćenja u cilju: delotvornog sprovođenja utvrđene politike u oblasti pružanja medijskih usluga u Republici Srbiji; unapređivanja kvaliteta i raznovrsnosti usluga elektronskih medija; doprinosa očuvanju, zaštiti i razvoju slobode mišljenja i izražavanja; zaštite interesa javnosti u oblasti elektronskih medija i zaštite korisnika usluga elektronskih medija, u skladu sa odredbama Zakona o elektronskim medijima, na način primeren demokratskom društvu.

Kada je reč o zaštiti interesa lica čiji je interes povređen programskim sadržajima emitovanim u elektronskim medijima, fizička i pravna lica, uključujući i pružaoce medijskih usluga, imaju pravo da podnose prijave Regulatoru u vezi sa programskim sadržajima pružalaca medijskih usluga, ako smatraju da se tim sadržajima vređaju ili ugrožavaju njihovi lični interesi ili opšti interes. Zakon predviđa da se ovakva prijava može podneti najkasnije u roku od 30 dana od dana premijernog ili ponovljenog emitovanja spornog sadržaja. Regulator je dužan da po prijemu i razmatranju prijave, kojom se ukazuje na povredu ili ugrožavanje prava ili pravnog interesa podnosioca, prijavu dostavi bez odlaganja pružaoцу medijske usluge sa zahtevom da se o njoj izjasni najkasnije u roku od osam dana od dana dostavljanja prijave. Ako utvrdi

⁷⁰ Videti: <https://nova.rs/vesti/hronika/obrenovac-devojcice-strujni-udar/>, pristupljeno 13. decembra 2021.

⁷¹ Videti: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4316610/zivot-u-romskom-naselju-tragedija-sa-deponije-opominje.html>, pristupljeno 13. decembra 2022. godine

da je prijava osnovana, Regulator izriče mere u skladu sa odredbama ovog zakona (opomenu, upozorenje, privremenu zabranu objavljivanja programskog sadržaja ili oduzimanje dozvole), odnosno podnosi zahtev za pokretanje prekršajnog i krivičnog postupka ili iniciranje drugog postupka pred nadležnim državnim organom, a podnosioca prijave upućuje na koji način može da ostvari i zaštiti svoje pravo. Prilikom izricanja mera, Regulator se vodi načelom pravičnosti, objektivnosti i srazmernosti i naročito uzima u obzir stepen odgovornosti pružaoca medijske usluge kao i način izvršenja povrede obaveze, pobudu iz koje je povreda obaveze učinjena, stepen ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, težinu posledice koja je povredom prouzrokovana, učestalost ponavljanja radnje, okolnost da je prema pružaocu već izrečena mera. Regulator je dužan da prilikom izricanja opomene, upozorenja ili privremene zabrane objavljivanja programskog sadržaja, izričito navede obavezu koju je pružalac medijske usluge povredio, kao i da mu naloži da preduzme mere u cilju otklanjanja povrede (čl. 27-32. Zakona). Pružalac medijske usluge odgovara za programski sadržaj, bez obzira na to da li ga je proizveo pružalac ili drugo lice (npr. nezavisna produkcija, zakupljeni termin, programska razmena, najave programa, SMS i druge poruke publike i sl. - Član 54. Zakona).

I pored činjenice da je usvajanjem Pravilnika o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga, stvoren adekvatan normativni okvir, primetno je da od 2017. godine nije bilo sistemskog monitoringa i analize njegove primene. Dostupni podaci iz izveštaja objavljenog 2017. godine⁷² pokazuju da je, postupajući u skladu sa Zakonom i Pravilnicima (kojima se štite ljudska prava i prava maloletnika) kojima su bliže razrađene pojedine odredbe Zakona, Savet Regulatornog tela od avgusta 2014. do maja 2017. godine, pružaocima medijskih usluga sa nacionalnom dozvolom, izrekao ukupno osamnaest mera.

Analizom dostupne prakse u ovom periodu, uviđa se da se većina utvrđenih povreda odnosila na nepoštovanje kategorizacije sadržaja ili vreme emitovanja sadržaja u odnosu na doba dana kada je sadržaj emitovan- po pravilu radilo se o sadržajima *reality* programa emitovanih uživo. Pored toga, u nekoliko predmeta radilo se o zloupotrebi dece, koja su prikazivana bez zaštite identiteta (najčešće uz skrivanje lica ali uz emitovanje neizmenjenog glasa, pri čemu su im postavljana neprikladna, po pravilu sugestibilna, pitanja vezana za privatni i porodični život. Samo u jednom predmetu obuhvaćenim trogodišnjim monitoringom, u pitanju je bila povreda prava deteta žrtve krivičnog dela protiv polne slobode (vidi primer 5 (u nastavku teksta).

Imajući u vidu izostanak sistemskog monitoringa prakse u ovoj oblasti, autor analize je samostalno sproveo analizu prakse REM-a tokom 2020. godine u pogledu povrede prava maloletnika. Analizu nije bilo moguće sprovести za period 2018-2019. godine, budući da su, u skladu sa članom 29, st. 9. Zakona o elektronskim medijima, mere izrečene odlukama donetim u ovom periodu brisane, i time prestale da budu javno dostupne. Analizom je utvrđeno da je Regulator tokom 2020. godine, izrekao mere za tri PMU (TV Prva, TV Pink i RTV Kragujevac), pri čemu je interesantno da su dva PMU povrede prava maloletnika učinile

⁷² Regulatorno telo za elektronske medije (REM), Služba za nadzor i analizu (2017) Zaštita prava maloletnika - zakonski okvir i primeri iz prakse, Beograd, str. 3 dostupno na: <http://www.rem.rs/uploads/files/izvestaji%20o%20nadzoru/izve%C5%A1taj%20o%20za%C5%A1titi%20maloletnika.pdf>, pristupljeno 3.1. 2022. godine

izveštavajući o istom predmetu, na inicijativu i uz učešće roditelja maloletne žrtve, što govori u prilog potrebi efektivne primene ranije analiziranih odredaba koje govore o potrebi prethodnog predočavanja svih bitnih činjenica roditelju, odnosno staratelju maloletne žrtve, ali i oštrijeg uredničkog nadzora nad emitovanjem sadržaja zasnovanih na informacijama dobijenih od žrtava i njima bliskih lica.

Najzad, postavlja se i pitanje uloge centara za socijalni rad i (izostanka) njihove reakcije u situacijama kada su roditelji, odnosno staratelji izvor informacija čijim se objavljivanjem povređuju prava maloletnika.

Primetna praksa da nakon što dobiju privremenu zabranu emitovanja određene emisije, u njenom terminu emituju isti sadržaj pod naslovom druge emisije, čime se direktno izigrava svrha izrečene mere. Ovakva praksa primenjena je u Primeru 6, u nastavku teksta.

Na kraju, nemoguće je ne osvrnuti se na indirektno kršenje prava maloletnih žrtava, čak i kroz mehanizme REM-a koji imaju za cilj da ovakve povrede spreče. Naime, uvidom u javno objavljene odluke REM-a o izricanju mera PMU, jasno se uviđa da je činjenični opis programa kojim je učinjena povreda dat na način koji onemogućava identifikaciju lica na koje se povreda odnosi, uključujući identitet maloletnih žrtava i činjenični kontekst događaja koji omogućava posrednu identifikaciju. Međutim, analizom samog izveštaja o zaštiti prava maloletnika iz 2017.godine, uviđa se potpuno suprotna praksa. Naime, izveštaj sadrži transkripte dijaloga iz spornih programskih sadržaja, uključujući identifikacione podatke maloletnika i eksplicitne opise radnje izvršenja krivičnih dela nad njima, opise nanetih povreda, detaljne podatke o porodičnim prilikama i sl. Jedan od primera iz Izveštaja prenet je u okviru Primera 5 ovog Priručnika. Imajući u vidu da je izveštaj javno dostupan na internet stranici REM-a, jasno je da se njegovom sadržinom (i pored najbolje namere autora) nastavlja praksa sprečavanja žrtve da ostvari pravo na zaborav, čak i sedam godina nakon objavljivanja spornog programskog sadržaja.

Primeri iz prakse- elektronski mediji

Primer 5: Roditelj kao izvor neprimerenih informacija o detetu-žrtvi (krivično delo protiv polne slobode)

Savet Regulatornog tela za elektronske medije na sednici održanoj 17. decembra 2014. godine izrekao je meru opomene PMU Preduzeću za informisanje i marketing Pink international company d.o.o. Beograd - TV Pink. U Jutarnjem programu televizije sa nacionalnom frekvencijom emitovan je sadržaj kojim su povređena ljudska prava i dostojanstvo ličnosti učesnika programa, kao i sadržaji koji mogu da naškode maloletnicima, čime je povređena obaveza predviđena članom 50. stav 1. Zakona o elektronskim medijima, kao i Kodeks ponašanja emitera, odeljak 3, te Član 20. Pravilnika o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga. U Jutarnjem programu TV Pink, 27. novembra 2014. godine od 9:41:30 do 10:07:12, obrađujući temu zlostavljanja dece, emitovan je telefonski razgovor sa majkom, predstavljenom imenom, prezimenom, fotografijom i mestom boravišta, koja optužuje bivšeg supruga (brakorazvodna parnica je u toku), da je obljubio njihovu troipogodišnju devojčicu. Uživo odgovarajući na pitanja novinara koja su na momente bila sugestivna (... da li vi tvrdite da je vaša ćerka silovana? ... da li stojite i dalje pri toj izjavi da se vaša ćerka danas plaši svog oca? Majka odgovara da je dete izjavilo: ... kad dođe tata nemoj da me daš, sakri me...), majka je do tančina opisala način na koji je posumnjala da je njeno dete zlostavljano. Opisala je izgled detetovog polnog organa (krv i crvenilo) i citirala devojčicine reči: "meni tata

samo ljubi ribicu i češka me". Navela je i da je dete odvela u Institut za mentalno zdravlje gde je devojčica ponovila priču, nakon čega je pokrenut postupak protiv oca. Majka je u razgovoru još navela da ima troje dece, da su sinovi starosti 10 i 13 godina smešteni kod očeve porodice, da je devojčica sa njom, i u tom trenutku je pomenula njeno ime (Mila). Odgovarajući na pitanje kako komentariše natpise u novinama, negirala je optužbe meštana da je ona kriva za nastalu situaciju, te da će učiniti sve da njena devojčica zaboravi ovu traumu. Potom je o obljudi maloletnih lica razgovarano sa advokatom koji se najpre neprimereno našalio (... voditelj: o obljudi maloletnih lica danas ćemo razgovarati sa advokatom... dakle, imate ogromno iskustvo kad su ove teme u pitanju. Advokat: mislite lično iskustvo (smeje se), voditeljka: ne mislimo na lično iskustvo nego profesionalno...), a zatim izjavio da zakon strogo sankcioniše pomenuto krivično delo, naglasivši da sve to važi samo pod uslovom da su izjave majke tačne. Prilikom opisivanja čina obljudbe koji se izjednačava sa klasičnim silovanjem, advokat pominje oralni seks, klasični snošaj, prodor rukama ili prstima u vaginu i slične opise. Novinarka potom čita tekst iz novina u kojem se tvrdi da je, prema saznanjima tog lista, majka sama nanela povrede devojčici prstom kako bi optužila supruga (pominje se ime - Igor) i to zbog činjenice da je zatečena u neverstvu i da će zbog toga ostati bez starateljstva nad decom. Dalje se navodi nalaz niškog Zavoda za sudsku medicinu da devojčica nije silovana niti razdevičena, ali da pri vrhu devičnjaka postoji starija povreda, kojom se opovrgava raniji medicinski nalaz da je dete silovano. Advokat iznosi i svoj utisak da nema dokaza da je otac počinio krivično delo, a ujedno pominje i zakonske sankcije u slučaju da se dokaže da je majka povredila dete. Sporni deo emisije završen je telefonskim uključenjem lica koje je bilo 7 meseci u pritvoru, zbog sumnje da je izvršio krivično delo obljudba nad nemoćnim licem i navođenje maloletnika na prisilne polne radnje, a koga je sud oslobodio odgovornosti (uznemiravajuće svedočenje o nanetoj šteti i imovinskom i moralnom zadovoljenju).

Utvrdjući činjenično stanje Savet Regulatora je zaključio da je PMU u svojoj emisiji izneo podatke iz kojih se sa praktično nesumnjivom sigurnošću može utvrditi identitet maloletne dece o kojoj je u toku emisije bilo reči, a kako je tema emisije bila zlostavljanje dece, otkrivanjem identiteta povređena su njihova osnovna prava, a to su prava poštovanja ličnosti i dostojanstva deteta, te pravo na privatnost. Grubo kršenje pravila postupanja koja su regulisana Zakonom o elektronskim medijima i tada važećim Kodeksom ponašanja emitera, predstavljaju eksplicitni navodi, do detalja opisana navodna saznanja koja majka deteta ima o povredama koje je njena ćerka, čije je ime i objavljeno u emisiji - Mila, pretrpela, zatim o mehanizmu nastanka, kao i o licu koje je te povrede nanelo (otac Igor), i navođenje konkretnih radnji kojima su nanete povrede na genitalnim organima deteta. Nezavisno udruženje novinara Srbije je ovim povodom uputilo prijavu REM-u protiv pružaoca medijske usluge, te je prilikom izricanja mere ova osuda stručne javnosti takođe uzeta u obzir.

Primer 6: Roditelj kao izvor neprimerenih informacija o detetu-žrtvi (vršnjačko nasilje)

Televizija Prva, kao PMU sa nacionalnom frekvencijom, ugostila je u emisiji Jutro majku devojčice - žrtve vršnjačkog nasilja, koja je, govoreći o činjenicama slučaja, otkrila identitet deteta - žrtve, podatke o njenom zdravstvenom stanju, kao i identifikacione podatke deteta koje je nanelo povrede žrtvi.

Savet REM je naložio PMU da objavi saopštenje koje bi se odnosilo na Upozorenje REM-a zbog povrede, kao i da ne emituje programske sadržaje kojima se otkriva identitet maloletnika. Televizija Prva je saopštenje objavila, ali praćeno višestrukim negativnim komentarima u vezi odluke Regulatora.

Nakon toga, PMU je izrećena privremena zabrana emitovanja programskog sadržaja, na šta je Prva odgovorila emitovanjem emisije istovetnog sadržaja, ali pod drugim nazivom u terminu emisije Jutro, , uz višestruke komentare na odluku Regulatora.

II CURRICULUM ZA POTREBE OBUKE U OBLASTI MEDIJSKOG TRETMANA DECE ŽRTAVA KRIVIČNIH DELA

Tematska jedinica: Zaštita dece žrtava u medijima; Zaštita dece u krivičnom postupku; Poštovanje integriteta, dostojanstva i privatnosti maloletnika u postupku i adekvatno postupanje stručnih lica uključenih u postupke.

Trajanje: 12h 30 min

Normativni okvir i druga relevantna dokumenta: Videti Pregled relevantnih međunarodnih standarda i pozitivnopravnog okvira RS (Annex 1)

Ciljevi učenja:

Obnavljanje postojećih i sticanje novih znanja u vezi međunarodnih standarda i propisa RS o pravu deteta na integritet i dostojanstvo u kontekstu medijskog izveštavanja o deci žrtvama krivičnih dela

Unapređenje međusektorske saradnje i razmena iskustava u vezi sa primenom standarda, propisa i prakse u ovoj oblasti.

Ishodi učenja:

Po završetku obuke, učesnici su u stanju da:

- Razumeju i pravilno primenjuju relevantne propise koji uređuju javnost krivičnog postupka i zaštitu privatnosti deteta žrtve
- Razumeju i pravilno primenjuju relevantne propise koji štite integritet i dostojanstvo dece žrtava u krivičnom postupku i u vezi sa izveštavanjem o krivičnom delu i postupku
- Poznaju regulatorne mehanizme u oblasti štampanih i elektronskih medija, uključujući i onlajn okruženje

Sadržaj i ključne tačke učenja:

Tematska celina 1: Poštovanje dostojanstva i privatnosti deteta žrtve u vezi sa krivičnim postupkom

U okviru ove tematske celine, polaznici obuke bi trebalo da savladaju relevantne međunarodne standarde i propise republike Srbije koji garantuju poštovanje dostojanstva, integriteta i privatnosti deteta žrtve u krivičnom postupku (uključujući predistražni postupak) i to kroz:

- pravila o (isključenju) javnosti u pojedinim fazama krivičnog postupka ili njegovom čitavom toku;
- mehanizme zaštite podataka o ličnosti maloletne žrtve u krivičnom postupku;
- mehanizme saopštavanja informacija o postupcima u kojima se pojavljuje maloletna žrtva, uključujući modalitete komunikacije između medija i organa postupka (policija, javno tužilaštvo, sudovi, centri za socijalni rad);

- Poštovanje integriteta i dostojanstva dece – adekvatno/profesionalno postupanje stručnih lica uključenih u postupke.

Tematska celina 2: Integritet i dostojanstvo dece žrtava u krivičnom postupku i u vezi sa izveštavanjem o krivičnom delu i postupku

U okviru ove tematske celine, polaznici obuke treba da razumeju i savladaju relevantne odredbe medijskog zakonodavstva koje uređuje sledeća pitanja:

- Odnos interesa javnosti da zna i prava žrtve na privatnost;
- Odnos prava na zaborav i prava žrtve da bude javno prepoznata kao takva;
- Komunikacija medija sa decom žrtvama i njihovim porodicama, sa fokusom na pristanak porodice na medijsko eksponiranje deteta žrtve.

Tematska celina 3: Medijski tretman dece žrtava i onlajn okruženje

U okviru ove tematske celine naročitu pažnju treba posvetiti novim međunarodnim standardima (UN CRC GC NO. 25) ali i sledećim pitanjima:

- Specifičnost prava žrtve na zaborav u onlajn okruženju i novi normativni okvir Saveta za štampu;
- Uloga društvenih mreža, influensera i hibridnih formata poput blogova i vlogova;
- Samostalne aktivnosti deteta žrtve (i/ili članova porodice) u onlajn prostoru i medijska eksploatacija informacija objavljenih na taj način

Tematska celina 4: Regulatorni mehanizmi u oblasti štampanih i elektronskih medija

U okviru ove tematske celine potrebno je da učesnici obuke razumeju i savladaju sledeće:

- Uloga (organizacija i nadležnost) Saveta za štampu, a naročito u kontekstu rada Komisije za žalbe i praćenja primene Kodeksa novinara i Smernica za primenu Kodeksa u onlajn okruženju
- Uloga Regulatornog tela za elektronske medije, sa fokusom na dva segmenta: regulatorna uloga (pravilnici o zaštiti maloletnika i zaštiti ljudskih prava) i praksa u vršenju nadzora u predmetima povrede prava maloletnika.

Trening metoda/metode: : Opis trening metoda i vremenskog trajanje svake aktivnosti (uputstvo za trenere)

Tematska celina 1: Poštovanje dostojanstva i privatnosti deteta žrtve u vezi sa krivičnim postupkom (110 min)

Metod: Prezentacija, diskusija			
Aktivnost	Opis Aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Kratko uvodno predavanje o značaju teme	15 minuta	Power point/ Štampani materijali

2.	Ulazni test	20 minuta	Štampani materijali
2.	Javnost postupka i zaštita privatnosti deteta žrtve	15 minuta	Power point/ Štampani materijali
3.	Mehanizmi komunikacije medija i organa postupka	25 minuta	Power point/ Štampani materijali
4.	Poštovanje integriteta i dostojanstva dece – adekvatno/profesionalno postupanje stručnih lica uključenih u postupke	20 minuta	Power point/ Štampani materijali
5.	Diskusija	15 minuta	Flipchart papir/White Board
Potrebna oprema: projektor, kompjuter, wi-fi konekcija, štampani materijali, Flipchart/white board			

Tematska celina 2: Integritet i dostojanstvo dece žrtava u krivičnom postupku i u vezi sa izveštavanjem o krivičnom delu i postupku (90 min)

Metod: Prezentacija, diskusija			
Aktivnost	Opis Aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Odnos interesa javnosti da zna i prava žrtve na privatnost	20 minuta	Power point/ Štampani materijali
2.	Odnos prava na zaborav i prava žrtve da bude javno prepoznata kao takva	10 minuta	Power point/ Štampani materijali
3.	Komunikacija medija sa decom žrtvama i njihovim porodicama, sa fokusom na pristanku porodice na medijsko eksponiranje deteta žrtve.	45 minuta	Power point/ Štampani materijali
4.	Diskusija	15 minuta	Flipchart papir/White Board
Potrebna oprema: projektor, kompjuter, wi fi konekcija, štampani materijali, Flipchart/white board			

Tematska celina 3: Medijski tretman dece žrtava i onlajn okruženje (120 min)

Metod: Prezentacija, diskusija, studije slučaja			
Aktivnost	Opis Aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	UN CRC General Comment No. 25	20 minuta	Power point/ Štampani materijali

2.	Specifičnost prava žrtve na zaborav u onlajn okruženju i novi normativni okvir Saveta za štampu	20 minuta	Power point/ Štampani materijali
3.	Uloga društvenih mreža, influencer-a i hibridnih formata poput blogova i vlogova;	30 minuta	Power point/ Štampani materijali
4.	Samostalne aktivnosti deteta žrtve (i/ili članova porodice) u onlajn prostoru i medijska eksploatacija informacija objavljenih na taj način	30 minuta	Power point/ Štampani materijali
5.	Diskusija	20 minuta	Flipchart papir/White Board
Potrebna oprema: projektor, kompjuter, wi fi konekcija, štampani materijali, Flipchart/white board			

Tematska celina 4: Regulatorni mehanizmi u oblasti štampanih i elektronskih medija (170 min)

Metod: Prezentacija, diskusija, studije slučaja			
Aktivnost	Opis Aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali
1.	Uloga (organizacija i nadležnost) Saveta za štampu, naročito u kontekstu rada Komisije za žalbe.	25 minuta	Power point/ Štampani materijali
2.	Praćenje primene Kodeksa novinara i Smernica za primenu Kodeksa u onlajn okruženju (praksa Komisije za žalbe kroz studije slučaja)	60 minuta	Power point/ Štampani materijali
3.	Uloga Regulatornog tela za elektronske medije-regulatorna uloga (pravilnici o zaštiti maloletnika i zaštiti ljudskih prava)	40 minuta	Power point/ Štampani materijali
4.	Praksa u vršenju nadzora u predmetima povrede prava maloletnika (studije slučaja)	30 minuta	Power point/ Štampani materijali
5.	Diskusija	15 minuta	Flipchart papir/White Board
Potrebna oprema: projektor, kompjuter, wi fi konekcija, štampani materijali, Flipchart/white board			

Evaluacija obuke (120 min)			
Aktivnost	Opis Aktivnosti	Vremensko trajanje	Potrebni materijali

1.	Panel diskusija- uloga ključnih subjekata u kreiranju medijskog položaja i medijske slike deteta žrtve	90	Štampani materijali
2.	Diskusija- ključni problemi u praksi i koraci za njihovo prevazilaženje	30 minuta	Internet konekcija, projektor, kompjuter
3.	Izlazni test	20 minuta	Štampani materijali

Pitanja za diskusiju i/ili proveru znanja:

1. Da li međunarodni standardi u oblasti pravde po meri deteta definišu/određuju pravo deteta žrtve na dostojanstvo, integritet i privatnost?
2. Koje odredbe zakonodavstva RS garantuju pravo deteta žrtve na dostojanstvo, integritet i privatnost?
3. Na koga se odnosi obaveza poštovanja dostojanstva, privatnosti i integriteta deteta žrtve?
4. Da li domaći mediji poštuju dostojanstvo, integritet i privatnost deteta žrtve?
 - a) U kojoj meri je pristup medija ali i opšte i stručne javnosti u navedenim primerima bio (ne)diskriminatoran u odnosu na starost, pol, nacionalno poreklo ili druga lična svojstva žrtve ili okolnosti slučaja?
 - b) Identifikovati greške u postupanju. Da li su policija, tužilaštvo i sud adekvatno reagovali? Kakva je bila reakcija Saveta za štampu? Gde su propusti stručne javnosti?
 - c) Kako biste postupili na mestu postupajućeg tužioca ili člana Saveta za štampu? Kako biste postupili na mestu novinara koji je izveštavao?
5. Na kome leži odgovornost u slučajevima nepoštovanja dostojanstva, integriteta i privatnosti deteta žrtve?
 - a) uloga policije
 - b) uloga pravosuđa
 - c) uloga centara za socijalni rad
 - d) uloga novinara
 - e) uloga urednika
 - f) uloga medijske kuće
 - g) uloga same žrtve i/ili porodice
6. Koji mehanizmi reagovanja/odgovornosti su primenjivi u slučaju povrede prava deteta žrtve na dostojanstvo, integritet i privatnost?

ANNEX I

RELEVANTNI IZVORI I LITERATURA

- Izveštaji o sprovođenju Akcionog plana za Poglavlje 23 dostupni su na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/26470/izvestaji-o-sprovođenju-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>, pristupljeno 5. marta 2020. godine
- Izveštaj o radu Saveta za štampu u 2019. godini, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/izvestaji/110/2020/06/11/2308/izvestaj-o-radu-saveta-za-stampu-u-2019-godini.html>, pristupljeno 18. juna 2020. godine
- Izveštaj monitoringa poštovanja Kodeksa novinara u dnevnim novinama u tekstovima o deci od 1. jula do 30. novembra 2020, dostupno na: <https://savetzastampu.rs/monitoring/izvestaj-monitoringa-postovanja-kodeksa-novinar-a-u-dnevnim-novinama-u-slucaju-dece-od-1-jula-do-30-novembra-2020/>, pristupljeno 26. Decembra 2021. godine
- Centar za prava deteta (Ivana Stevanović) protiv dnevnog lista „Blic“, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/cirilica/odluke/85/2013/04/10/262/centar-za-prava-deteta-ivana-stevanovi-protiv-dnevnog-lista-blic.html>, pristupljeno 21. juna 2020. godine
- Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/7073/izvestaj-o-skriningu.php>, pristupljeno 25. juna 2018. godine, 29.
- Kolaković-Bojović, M. (2020). Medijski tretman žrtava. U: S. Bejatović (ur.) Oštećeno lice i krivičnopravni instrumenti zaštite (međunarodni pravni standardi, norma i praksa) (416-434). Beograd: Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu.
- Kolaković-Bojović, M, Grujić, Z. (2020) Crime Victims and The Right to Human Dignity - Challenges and Attitudes In Serbia- in Z. Pavlović, ed. *Yearbook Human Rights Protection, The Right To Human Dignity* (239-270) Novi Sad: Republic of Serbia Autonomous Province of Vojvodina Provincial Protector of Citizens – Ombudsman and Institute of Criminological and Sociological Research.
- Regulatorno telo za elektronske medije (REM), Služba za nadzor i analizu (2017) Zaštita prava maloletnika - zakonski okvir i primeri iz prakse, Beograd, str. 3 dostupno na: <http://www.rem.rs/uploads/files/izvestaji%20o%20nadzoru/Izve%C5%A1taj%20o%20za%C5%A1titi%20maloletnika.pdf>, pristupljeno 3.1. 2022. Godine
- Rezultati monitoringa poštovanja Kodeksa novinara Srbije u periodu jul-decembar 2020. godine, dostupno na: <https://savetzastampu.rs/monitoring/izvestaj-o-monitoringu-postovanja-kodeksa-novinar-a-srbije-u-dnevnim-novinama-u-periodu-od-1-jula-do-31-decembra-2020-godine/>, pristupljeno 23. decembra 2021. godine

- Vodič za komunikaciju javnog tužilaštva, medija i javnosti, dostupno na: http://rjt.gov.rs/upload/Document/File_ci/2016-03/Vodic_Za_Komunikaciju.pdf, pristupljeno 4.1.2022. godine

Propisi

- Akcioni plan za Poglavlje 23, dostupno na: <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/12647/akcioni-plan-za-pregovaranje-poglavlja-23-usvojen-na-sednici-vlade-srbije-27-aprila-2016.php>, pristupljeno 24. juna 2018. godine.
- Kodeks novinara Srbije, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/kodeks-novinarasrbije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine
- Kodeks policijske etike "Službeni glasnik RS", broj 17/2017.
- Krivični zakonik, "Službeni glasnik RS", br. 85/05, 88/05 – ispr., 72/09, 111/09, 121/09, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19.
- Osnivački akt Saveta za štampu, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine
- Poslovnik o radu Komisije za žalbe, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/poslovnik-o-radukomisije.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine
- Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima, "Službeni glasnik RS", 83/2019.
- Pravinik o zaštiti prava maloletnika u oblasti pružanja medijskih usluga, "Službeni glasnik RS", broj 55/2015
- Pravilnik o zaštiti ljudskih prava u oblasti pružanja medijskih usluga, "Službeni glasnik RS", broj 55/2015.
- Pravilnik o pristupu informacijama od javnog značaja, dostupno na: http://rjt.gov.rs/upload/Document/File_ci/2018-06/PRAVILNIK_O_PRISTUPU_INFORMACIJAMA_OD_JAVNOG_ZNACAJA_2018.pdf, pristupljeno 4.1.2022. godine
- Pravilnik o upravi u javnim tužilaštvima ("Sl. glasnik RS", br. 110/2009, 87/2010, 5/2012, 54/2017, 14/2018 i 57/2019)
- Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/smernice-za-primenu-kodeksa-novinarasrbije-u-onlajn-okruzenju.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine
- Sudski Poslovnik, "Sl. glasnik RS", br. 110/2009, 70/2011, 19/2012, 89/2013, 96/2015, 104/2015, 113/2015 - ispr., 39/2016, 56/2016, 77/2016, 16/2018, 78/2018, 43/2019 i 93/2019)
- Statut Saveta za štampu, dostupno na: <http://www.savetzastampu.rs/osnivacki-akt.html>, pristupljeno 16. juna 2020. godine
- Ustav Republike Srbije „Službeni glasnik RS“ broj 98/2006.

- Zakon o javnom informisanju i medijima, "Službeni glasnik RS", br. 83/14, 58/15, 12/16 - Autentično tumačenje
- Zakon o javnom tužilaštvu, "Sl. glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 38/2012 - odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 - odluka US, 117/2014, 106/2015 i 63/2016 - odluka US.
- Zakonik o krivičnom postupku, "Službeni glasnik RS", br. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13, 45/13, 55/14 i 35/19.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, "Službeni glasnik RS", broj 85/2005.
- Zakon o policiji "Sl. glasnik RS", br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018.

Lista relevantnih međunarodnih standarda kojima se jamči pravo na dostojanstvo i privatnost deteta žrtve

1. Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, Resolution 60/147, adopted by the General Assembly on 16 December 2005 [on the report of the Third Committee (A/60/509/Add.1)]
2. Charter of Fundamental Rights of the European Union 2012/C 326/02
3. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly Resolution 39/46 of 10 December 1984, entry into force 26 June 1987.
4. Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 entry into force 2 September 1990.
5. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive), dostupno na: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32010L0013>, amended by DIRECTIVE (EU) 2018/1808 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities
6. DIRECTIVE 2012/29/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA

7. DIRECTIVE 2011/36/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA
8. European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Official Gazette of the SaM – International Treaties, no. 9/03). Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the abolition of the death penalty in all circumstances Vilnius, 3.V.2002.
9. International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966 entry into force 23 March 1976.
10. United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (1985), Adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985
11. Universal Declaration of Human Rights, proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A), available at: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>, last accessed at September 5th 2020.
12. United Nations Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, ECOSOC Resolution 2005/20, 36th plenary meeting 22 July 2005.
13. International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, Resolution 61/177 adopted by the General Assembly on 20 December 2006, [on the report of the Third Committee (A/61/448 and Corr.2)]
14. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies)

ANNEX 2

IZVOD IZ RELEVANTNIH MEĐUNARODNIH STANDARDNA KOJIMA SE JAMČI PRAVO NA DOSTOJANSTVO I PRIVATNOST DETETA ŽRTVE

PRAVO NA DOSTOJANSTVO

Ako se pogledaju glavni međunarodni instrumenti u oblasti prava žrtava, očigledno je da je pravo na dostojanstvo žrtve sveobuhvatno priznato, kako u instrumentima ljudskih prava uopšte, tako i u onim posebno posvećenim pravima deteta, uprkos činjenici da njegov obim i sadržaj još uvek nisu precizno utvrđeni. Međutim, očigledno je da još uvek nedostaje koherentnost u pogledu načina na koji je ovo pravo definisano u različitim instrumentima (fluidno kao vrednost / princip, kao element nekog drugog prava žrtava).

- Univerzalni instrumenti o ljudskim pravima

Glavni korak u promociji prava na ljudsko dostojanstvo bilo je usvajanje **Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima**⁷³ koja je ovo pravo uspostavila kao jednu od glavnih, univerzalnih vrednosti ljudskih prava. Član 1. Deklaracije donosi revolucionarnu odredbu koja kaže da se „sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima“, trasirajući put za sve do sada usvojene ljudske instrumente da to podržavaju i nadograđuju.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima⁷⁴ podseća na koncept ljudskog dostojanstva integrisan u Univerzalnu deklaraciju i izjavljuje da prava zagarantovana pravima iz Deklaracije proizlaze iz urođenog dostojanstva ljudske ličnosti. Pored ovog opšteg koncepta, pravo na dostojanstvo je takođe prepoznato kao okvir postupanja sa licima lišenim slobode (čl. 10). **Konvencija UN-a protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja**⁷⁵ takođe podseća da prava zagarantovana pravima iz Deklaracije proizlaze iz urođenog dostojanstva ljudske ličnosti.

Verovatno najopsežniji pristup u pogledu prava na ljudsko dostojanstvo kao univerzalne vrednosti, ali i kao okvira prava žrtava, mogao bi se naći u **Konvenciji o pravima deteta**⁷⁶ (u daljem tekstu: CRC). Konvencija o ljudskim pravima definiše ljudsko dostojanstvo kao osnovnu vrednost u svojoj preambuli i dalje ga razrađuje kroz obezbeđivanje odgovarajućih životnih uslova za decu sa invaliditetom (član 23); upravljanje školskom disciplinom na način koji je u skladu sa detetovim ljudskim dostojanstvom (član 28, stav 2); postupanje sa decom lišenom slobode (član 37 (c)) i optuženim za kršenje krivičnog zakona ili članom 40 (član 40) Međutim, od najveće važnosti za obim naše analize je odredba čl. 39 kojim se države ugovornice obavezuju da preduzmu sve odgovarajuće mere za promociju fizičkog i psihološkog oporavka i socijalne reintegracije deteta žrtve: bilo kog oblika zanemarivanja, eksploatacije ili zlostavljanja; mučenje ili bilo koji

⁷³Universal Declaration of Human Rights, proclaimed by the United Nations General Assembly in Paris on 10 December 1948 (General Assembly resolution 217 A), available at: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/index.html>, last accessed at September 5th 2020.

⁷⁴International Covenant on Civil and Political Rights, Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 2200A (XXI) of 16 December 1966entry into force 23 March 1976.

⁷⁵Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly Resolution 39/46 of 10 December 1984, entry into force 26 June 1987.

⁷⁶Convention on the Rights of the Child Adopted and opened for signature, ratification and accession by General Assembly resolution 44/25 of 20 November 1989 entry into force 2 September 1990.

drugi oblik okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; ili oružani sukobi. „Takav oporavak i reintegracija odvijace se u okruženju koje neguje zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo deteta.“ Iz takve formulacije očigledno je da Konvencija o pravima na dostojanstvo deteta žrtve vidi kao ono što želi i očekivani ishod adekvatnog lečenja. Uprkos nedostatku jasne odredbe koja inherentno predviđa postupanje sa detetom žrtvom na način koji podstiče očuvanje njegovog / njenog dostojanstva, očigledno je da je upravo to bila namera.

Usvojena gotovo četiri decenije otkako je Univerzalna deklaracija proglasila pravo na ljudsko dostojanstvo univerzalnom vrednošću, **Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći**⁷⁷(1985) uvela je pravo na dostojanstvo kao osnovno proceduralno pravo žrtvama zločina, pod uslovom da se pod naslovom pristup pravdi i pravičan tretman prema žrtvama treba odnositi sa saosećanjem i poštovanjem njihovog dostojanstva. „U stvari, prva i najosnovnija potreba žrtava je prepoznavanje. Ljudsko dostojanstvo je temeljno pravo. Postupanje sa žrtvama sa saosećanjem i poštovanjem njihovog dostojanstva je osnovni aspekt pružanja pravde žrtvama. Za mnoge žrtve je važno da budu prepoznate kao žrtve i da se priznaju njihove patnje kao rezultat nepravde nad njima.“ Deklaracija takođe prepoznaje važnost prava žrtve da se „prema njoj postupa dostojanstveno i sa poštovanjem u svim interakcijama sa policijom ili istražnim organima, pravnim stručnjacima, sudskim osobljem i drugima koji su uključeni u sudski proces: postupci i komunikacija treba da budu, „osetljivi na žrtve“ a oni koji stupaju u interakciju sa žrtvama treba da nastoje da deluju sa empatijom i razumevanjem za svoju pojedinačnu situaciju.“ Međutim, Deklaracija ne ograničava važenje ovog prava isključivo na ove situacije. Suprotno tome, predviđa da se „isto odnosi na način na koji podrška žrtvama ili socijalne službe treba da se ponašaju prema žrtvama“, navodeći neke primere nepoštovanja, npr. određivanje datuma suđenja bez prethodnog konsultovanja sa žrtvom, tako da žrtvi može biti nemoguće da prisustvuje; ne pružanje žrtvi privatnosti tokom pregleda; ili ispitivanje žrtve na neprimeren ili pogrešan način. Poštovanje je posebno važno za ranjive žrtve, uključujući: decu; žrtve seksualnog i rodno zasnovanog nasilja; žrtve porodičnog nasilja; starije osobe; i osobe sa invaliditetom, na primer. Jednako je važno da se prema indirektnim žrtvama, uključujući članove porodice, postupa s poštovanjem.

U istom duhu, ali posebno prilagođen potrebama dece žrtava je i sadržaj **Smernica Ujedinjenih nacija o pravdi u pitanjima koja uključuju decu žrtve i svedoke zločina**⁷⁸, a posebnu pažnju treba obratiti na stav da je „svako dijete jedinstveno i vredno ljudsko biće i kao takvi treba poštovati i štiti njegovo ili njeno individualno dostojanstvo, posebne potrebe, interese i privatnost“(par. 8 (a)), kao i Odeljak V, koji uređuje pravo na postupanje sa dostojanstva i saosećanja i predviđa da: „Deca žrtve i svedoci treba da se postupaju pažljivo i osetljivo tokom čitavog pravnog postupka, uzimajući u obzir njihovu ličnu situaciju i neposredne potrebe, starost, pol, invaliditet i nivo zrelosti i u potpunosti poštujući njihovo fizičko stanje, mentalni i moralni integritet. Svako dete treba da se tretira kao pojedinac sa njegovim individualnim potrebama, željama i osećanjima.“ Ovako definisano pravo na dostojanstvo treba shvatiti kao način oporavka dece žrtava.

Pravo na dostojanstvo ugrađeno je i u neke od novih instrumenata o ljudskim pravima nove generacije, poput **Međunarodne konvencije za zaštitu svih osoba od prisilnog nestanka**⁷⁹ (u daljem tekstu: ICPPED). Konvencija se bavi pravom na dostojanstvo u nekoliko odredbi, uključujući one koje se bave prikupljanjem,

⁷⁷United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (1985), Adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985

⁷⁸ United Nations Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime, ECOSOC Resolution 2005/20, 36th plenary meeting 22 July 2005.

⁷⁹ International Convention for the Protection of All Persons from Enforced Disappearance, Resolution 61/177 adopted by the General Assembly on 20 December 2006, [on the report of the Third Committee (A/61/448 and Corr.2)]

obradom, upotrebom i čuvanjem ličnih podataka, uključujući medicinske i genetske podatke, koje „neće kršiti ili imati za posledicu kršenje ljudskih prava, osnovnih slobode ili ljudsko dostojanstvo pojedinca“ (čl. 19, st. 2), ali i u čl. 24, st. 5 (c) gde je pravo na dostojanstvo priznato kao oblik reparacije (modalitet zadovoljenja), osim nadoknade materijalne i moralne štete pretrpljene prinudnim nestancima, zajedno sa restitucijom, rehabilitacijom i garancijama neponavljanja.

Pored prethodno razrađenih instrumenata, pravo na dostojanstvo ugrađeno je i u takozvani *soft law* UN-a. **Osnovni principi i smernice o pravu na pravni lek i obeštećenje za žrtve grubih kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i teških kršenja međunarodnog humanitarnog prava**⁸⁰ koji pravo na dostojanstvo obrađuju sveobuhvatno, počevši od Preambule koja ponovo potvrđuje principe iznesene u Deklaraciji o osnovnim principima pravde za žrtve zločina i zloupotrebe moći, uključujući da se prema žrtvama treba odnositi sa saosećanjem i poštovanjem njihovog dostojanstva. Takođe podseća na Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda koji zahteva uspostavljanje „principa koji se odnose na reparacije ili u odnosu na žrtve, uključujući restituciju, nadoknadu i rehabilitaciju“, i Skupštinu država potpisnica da osnuju poverenički fond za potrebe žrtava zločina iz nadležnosti Suda i porodica takvih žrtava, a Sud obavezuje „da štiti sigurnost, fizičku i psihološku dobrobit, dostojanstvo i privatnost žrtava“ i da dozvoli učešće žrtve u svim „fazama postupka koje je Sud utvrdio odgovarajućim“

Osnovni principi takođe opisuju gruba kršenja međunarodnog prava ljudskih prava i ozbiljna kršenja međunarodne humanitarne prirode kao svoju veoma tešku prirodu, uvredu ljudskog dostojanstva. U paragrafu 10 ovog dokumenta, dostojanstvo žrtava proglašava se opštim principom / vrednošću koja uokviruje celokupno postupanje sa žrtvama, propisujući da „prema žrtvama treba postupati humano i poštujući njihovo dostojanstvo i ljudska prava, a odgovarajuće mere treba biti preduzeti kako bi se osigurala njihova sigurnost, fizičko i psihološko blagostanje i privatnost, kao i zaštite njihovih porodica. U skladu sa ovim opštim pristupom, Osnovni principi uključuju isti pristup obnavljanju dostojanstva kao i modalitet zadovoljstva, što odgovara shvatanju dostojanstva kao opšteg pristupa. (par. 22 (d)) Ishod celokupnog postupka treba da bude vraćanje dostojanstva, ali i način na koji se ovaj postupak sprovodi.

- Evropski instrumenti o ljudskim pravima

Suprotno instrumentima UN-a, pomalo iznenađujuće, **Evropska konvencija o ljudskim pravima**⁸¹ (u daljem tekstu: ECHR) ne priznaje pravo na dostojanstvo ni kao univerzalnu vrednost, niti kao samostalno pravo. Jedino mesto gde se pominje ljudsko dostojanstvo je Protokol br. 13, koji predviđa da je „ukidanje smrtno kazne od suštinske važnosti za zaštitu ovog prava i za puno priznanje urođenog dostojanstva svih ljudi“.

Suprotno tome, **Povelja o osnovnim pravima Evropske unije**⁸² u svojoj preambuli naglašava da je Unija zasnovana na nedeljivim, univerzalnim vrednostima ljudskog dostojanstva, slobode, jednakosti i solidarnosti.

Države članice će osigurati da se žrtve prepoznaju i da se sa njima postupa na uvažavajući, senzibilisan, prilagođen, profesionalan i nediskriminatoran način, u svim kontaktima sa službama za podršku žrtvama ili restorativnom pravdom ili nadležnim organom koji deluje u kontekstu krivičnog postupka. Zločin je

⁸⁰ Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law, Resolution 60/147, adopted by the General Assembly on 16 December 2005 [on the report of the Third Committee (A/60/509/Add.1)]

⁸¹ European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Official Gazette of the SaM – International Treaties, no. 9/03). Protocol No. 13 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms concerning the abolition of the death penalty in all circumstances Vilnius, 3.V.2002.

⁸² Charter of Fundamental Rights of the European Union 2012/C 326/02

nepravda protiv društva, kao i kršenje individualnih prava žrtava. Kao takve, žrtve zločina treba da budu prepoznate i tretirane sa poštovanjem, na senzitivan i profesionalan način bez ikakve diskriminacije.

Nema sumnje da je usvajanje **Direktive 2012/29 / EU Evropskog parlamenta i Saveta od 25. oktobra 2012. godine o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava zločina i zameni Okvirne odluke Saveta 2001/220 / JHA**⁸³, bila je svojevrsna prekretnica u uvođenju potpuno novog koncepta prava žrtava u EU. Ova Direktiva poštuje osnovna prava i poštuje principe priznate Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije. Naročito se želi promovisati pravo na dostojanstvo, život, fizički i mentalni integritet, slobodu i sigurnost, poštovanje privatnog i porodičnog života, pravo na imovinu, princip nediskriminacije, princip jednakosti žena i muškaraca, prava deteta, starih i osoba sa invaliditetom i pravo na pravično suđenje. (par. 66)

Pored ovog opšteg pristupa, prema Direktivi, „osobe koje su posebno ranjive ili se nađu u situacijama koje ih izlažu posebno visokom riziku od nanošenja štete, kao što su osobe izložene ponovljenom nasilju u bliskim vezama, žrtve rodno zasnovanog nasilja ili osobe koje postanu žrtve drugih vrsta krivičnih dela u državi članici čiji državljani ili stanovnici nisu, treba im pružiti specijalističku podršku i pravnu zaštitu. Usluge specijalističke podrške treba da se zasnivaju na integrisanom i ciljanom pristupu koji treba posebno da uzme u obzir specifične potrebe žrtava, težinu štete pretrpljene kao rezultat krivičnog dela, kao i odnos između žrtava i prestupnika, deca i njihovo šire društveno okruženje. Glavni zadatak ovih službi i njihovog osoblja, koji igraju važnu ulogu u pružanju podrške žrtvi da se oporavi i prevaziđe potencijalnu štetu ili traumu kao rezultat krivičnog dela, trebalo bi da bude informisanje žrtava o pravima utvrđenim ovom Direktivom, tako da da mogu donositi odluke u podržavajućem okruženju koje se prema njima odnosi dostojanstveno, s poštovanjem i osetljivošću “. (par. 38)

Direktiva takođe prepoznaje važnost zaštite prava na dostojanstvo prilikom sprovođenja mera zaštite žrtava. „Trebalo bi da budu dostupne mere za zaštitu bezbednosti i dostojanstva žrtava i članova njihovih porodica od sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde, kao što su privremene mere ili mere zaštite ili zabrane. (par. 58) Ne dovodeći u pitanje prava na odbranu, države članice će osigurati dostupnost mera za zaštitu žrtava i članova njihovih porodica od sekundarne i ponovljene viktimizacije, zastrašivanja i odmazde, uključujući i rizik od emocionalne ili psihološke štete i da zaštiti dostojanstvo žrtava tokom ispitivanja i svedočenja. Po potrebi, takve mere uključuju i postupke utvrđene nacionalnim zakonom za fizičku zaštitu žrtava i članova njihovih porodica.“ (čl. 18)

Pored opšteg okvira koji je uveden Direktivom (2012) 029EU, pravo na dostojanstvo žrtava takođe je prepoznato u nekim instrumentima posvećenim obezbeđivanju posebne zaštite posebno osetljivim kategorijama žrtava, poput žrtava trgovine ljudima. **Direktiva 2011/36 / EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti njegovih žrtava, slično Direktivi (2012) 029EU**⁸⁴, ova Direktiva poštuje osnovna prava i poštuje principe priznate posebno Poveljom o osnovnim pravima Evropske unije i posebno ljudskim dostojanstvom, zabranom ropstva, prisilnog rada i trgovine ljudima, zabranom mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, pravima deteta, pravom na slobodu i sigurnost, slobodu izražavanja i informisanja, zaštitu ličnih podataka, pravo na efikasan pravni lek i na pravično suđenje i principe zakonitosti i proporcionalnosti krivičnih dela i kazni. Ova

⁸³ DIRECTIVE 2012/29/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, (art.1)

⁸⁴ DIRECTIVE 2011/36/EU OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA

Direktiva naročito teži da osigura potpuno poštovanje tih prava i principa i mora se primeniti u skladu s tim.

Važno je napomenuti da ovaj dokument prepoznaje ozbiljno kršenje ljudskog dostojanstva i fizičkog integriteta kao rezultat trgovine ljudima u svrhu uklanjanja organa, kao i, na primer, drugo ponašanje poput nezakonitog usvajanja ili prisilnog usvajanja brak ukoliko ispunjavaju sastavne elemente trgovine ljudima. (par. 11)

Kao što je ranije pomenuto, prilikom analize UN CRC, čini se da je na polju pravosuđa za decu, uključujući decu žrtve, pravo na dostojanstvo prepoznato i razvijeno progresivnije nego u drugim poljima. **Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravdi po meri deteta** (u daljem tekstu: Smernice)⁸⁵. S obzirom na to da „pravosudni sistem prilagođen deci ne sme „ići“ ispred dece, ne sme ih ni ostavljati za sobom“, Smernice ističu da se prema deci treba odnositi dostojanstveno, s poštovanjem, pažnjom i pravednošću. Pokušaju da se definiše pravosuđe prilagođeno deci, odnosi se na „pravosudne sisteme koji garantuju poštovanje i efikasnu primenu svih dečijih prava na najvišem dostižnom nivou, imajući u vidu dole navedene principe i uzimajući u obzir detetov nivo zrelosti i razumevanje i okolnosti slučaja. Pravosuđe treba da je dostupno, prilagođeno uzrastu, efikasno, marljivo, prilagođeno i usredsređeno na potrebe i prava deteta, poštujući prava deteta, uključujući prava na pravičan postupak, pravo deteta da učestvuje u i razume postupak, poštovanja privatnog i porodičnog života i integriteta i dostojanstva “. Pravo na dostojanstvo je takođe prepoznato kao kriterijum koji treba uzeti u obzir pri proceni najboljeg interesa deteta, gde bi njihovim stavovima i mišljenjima trebalo dati odgovarajuću težinu i svim drugim pravima deteta, kao što je pravo na dostojanstvo, slobodu i jednak tretman koje treba poštovati u svakom trenutku. Ovu odredbu treba pažljivo sagledati, jer ona priznaje pravo na dostojanstvo kao samostalno pravo, a ne samo kao okvir ostvarivanja drugih prava, posebno u kontekstu Odeljka C Smernica, koji jasno definiše dostojanstvo, što je vrsta koraka napred, imajući u vidu sve ranije razrađene međunarodne standarde koji se tim temama uglavnom bave površno (ako se uopšte time bave). Stoga, Smernice predviđaju da dostojanstvo znači da: „1. Prema deci treba da se postupa pažljivo, osetljivo, pravično i sa poštovanjem tokom bilo kog postupka ili slučaja, sa posebnom pažnjom na njihovu ličnu situaciju, dobrobit i specifične potrebe i uz puno poštovanje njihovog fizičkog i psihološkog integriteta. Ovaj tretman treba da im se obezbedi bez obzira na način kako su došli u kontakt sa sudskim ili vanparničnim postupkom ili drugim postupcima, bez obzira na njihov pravni status i svojstvo u bilo kom postupku ili slučaju. Deca ne smeju biti podvrgnuta mučenju ili nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. “ U obrazloženju memoranduma koji sledi Smernice (par. 39) podvlači se da je „poštovanje dostojanstva osnovni zahtev ljudskih prava“. Ovako definisano pravo na dostojanstvo predstavlja proceduralni okvir i način postupanja sa decom u pravosudnom sistemu, uključujući i decu žrtve. Očigledno je da bi to moglo biti malo kontroveržno u odnosu na gore pomenuto priznavanje prava na dostojanstvo kao samostalnog prava, ali ne i neophodno. Čak i ako se prema njemu odnosimo kao prema samostalnom pravu, ovo pravo bi trebalo da znači i podrazumeva način na koji se dete (uključujući dete žrtvu) tretira u pravosudnom sistemu. Stoga je to neka vrsta hibridnog ljudskog prava.

⁸⁵ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice (Adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers' Deputies)

PRAVO NA PRIVATNOST

Potreba da žrtve budu zaštićene ne samo u okviru preduzimanja procesnih radnji, već i u potpunom društvenom kontekstu vezanom za viktimizaciju, prepoznat je u ključnim dokumentima koji predstavljaju izvore standarda u oblasti zaštite i podrške žrtvama.

Drugi opcioni protokol u Konvenciju o pravima deteta o prodaji deteta, dečijoj prostituciji i dečjoj pornografiji uz Konvenciju o pravima deteta

Član 8.

1. Države ugovornice će usvojiti odgovarajuće mere za zaštitu prava i interesa dece žrtava postupaka zabranjenih ovim Protokolom u svim fazama krivičnog postupka, naročito:

e) zaštitom, kada je to odgovarajuće, privatnosti i identiteta dece žrtava i preduzimanjem mera u skladu sa nacionalnim pravom kako bi se izbeglo nepodesno širenje informacija koje bi mogle dovesti do identifikovanja dece žrtava;

Opšti komentar broj 13 (2011) uz Konvenciju o pravima deteta o zaštiti dece od svih vidova nasilja

“...tokom primene multidisciplinarnog pristupa, princip poverenja mora se poštovati ...”

Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe

Član 31.- Opšte mere zaštite, st. 1e

“1. Članica će preduzeti potrebne zakonske i druge mere da zaštiti prava i interese žrtava, uključujući njihove posebne potrebe kao svedoka, u svim fazama istrage i krivičnog postupka, a naročito:

e. štiti njihovu privatnost, njihov identitet i njihov ugled, i uzimajući u obzir mere koje su u skladu sa lokalnim zakonom, sprečiti javno rasturanje informacija koje bi mogle dovesti do njihove identifikacije;”

Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima

Član 11.

– Zaštita privatnosti

1. Svaka članica će zaštititi privatni život i identitet žrtava. Lični podaci o njima biće pohranjeni i korišćeni se u skladu s uslovima iz Konvencije o zaštiti pojedinaca u pogledu automatske obrade ličnih podataka (ETS br. 108).

2. Svaka članica će usvojiti mere kojima će posebno osigurati da identitet ili podaci koji omogućavaju identifikaciju deteta koje je žrtva trgovine ljudima, ne budu javno objavljeni putem medija, ili na bilo koji drugi način, osim u izuzetnim slučajevima, u cilju lakšeg pronalaženja članova porodice ili da se na drugi način obezbedi dobrobit i zaštita deteta.

3. Svaka članica će razmotriti donošenje mera, u skladu sa članom 10. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda prema tumačenju Evropskog suda za ljudska prava, čiji je cilj podsticanje medija da štite privatnost i identitet žrtava putem samoregulative ili nekih drugih regulatornih ili koregulatornih mera.

Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta

Zaštita privatnog i porodičnog života

6. Privatnost i lični podaci o deci koja su uključena ili su bila uključena u sudske ili vansudske postupke i druge intervencije moraju biti zaštićeni u skladu sa unutrašnjim pravom. To po pravilu podrazumeva da nikakve informacije ni podaci o ličnosti ne mogu biti stavljeni na uvid javnosti niti objavljeni, posebno u medijima, ako bi ti podaci mogli da otkriju ili indirektno omoguće obelodanjivanje identiteta deteta, uključujući njegovu sliku, podroban opis deteta ili njegove porodice, ime, odnosno imena ili adresu, audio i video zapise itd.

7. Zakonodavnim merama ili nadzorom nad medijskom samoregulacijom zemlje-članice treba da spreče medijsku povredu prava na privatnost iz smernice 6, gore.

8. Zemlje-članice treba da uredе ograničen pristup celokupnoj evidenciji ili dokumentima koji sadrže podatke o ličnosti ili osetljive podatke u vezi s decom, posebno u postupcima u koje su ta deca uključena. Ako je potreban prenos podataka o ličnosti i osetljivih podataka, zemlje-članice treba da uredе taj transfer imajući na umu najbolje interese deteta, a u skladu s relevantnim zakonodavnim merama u vezi sa zaštitom podataka.

9. Kad god deca daju iskaze ili svedoče u sudskim ili vansudskim postupcima ili drugim intervencijama, to bi, gde god je to moguće, trebalo da se odvija iza zatvorenih vrata. Po pravilu, tada treba da su prisutni samo oni koji su neposredno uključeni, pod uslovom da ne opstruiraju decu u davanju iskaza svedoka.

10. Stručna lica koja rade s decom i za decu dužna su da poštuju stroga pravila poverljivosti, sem u onim slučajevima kada postoji opasnost od nanošenja štete detetu.

ECOSOC Smernice o pravosudnim pitanjima koja uključuju decu žrtve i svedoke krivičnih dela

X. 26. Deca žrtve i svedoci trebaju zaštititi svoju privatnost kao pitanje od primarnog značaja. 27. Informacije koje se odnose na učešće deteta u pravosudnom procesu treba da budu zaštićene. To se može postići održavanjem poverljivosti i ograničavanjem otkrivanja informacija koje mogu dovesti do identifikacije deteta koje je žrtva ili svedok u pravosudnom procesu. 28. Treba preduzeti mere za zaštitu dece od neprimerenog izlaganja javnosti, na primer, isključivanjem javnosti i medija iz sudnice tokom svedočenja deteta, gde je to dozvoljeno nacionalnim zakonom.

Najdetaljniji ali i jedan od najnovijih izvora standarda u ovoj oblasti predstavlja **EU Direktiva o žrtvama 2021/029/EU**⁸⁶ u članu 21. (Pravo na zaštitu privatnosti) predviđa da će države članice omogućiti da u toku

⁸⁶ EU Directive of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime on the strengthening of the position of victims of crime (EU/2012/29).

krivičnog postupka, nadležni organi preduzmu odgovarajuće mere u cilju zaštite privatnosti žrtve⁸⁷, uključujući i zaštitu njenih ličnih karakteristika koje su uzete u obzir tokom vršenja individualne procene, kao i zaštitu slika žrtve i članova njene porodice. Osim toga, države članice će omogućiti da nadležni organi preduzmu sve zakonske mere u cilju sprečavanja širenja bilo kakve informacije koja bi prouzrokovala identifikaciju deteta žrtve. (član 21, stav 1 Direktive)

Pored navedene obaveze koju Direktiva nameće državnim organima, Direktiva u stavu 2, istog člana, podstiče medije da preduzmu mere samoregulacije u cilju zaštite privatnosti, ličnog integriteta i ličnih podataka žrtava, države članice će, poštujući pravo na slobodu izražavanja i javnog informisanja, kao i pravo na slobodu i pluralizam medija.

⁸⁷ Pri tumačenju ove odredbe treba imati u vidu definiciju žrtve iz člana 2. Direktive, po kojoj žrtva označava fizičko lice koje je pretrpelo povredu, uključujući fizičku, psihičku ili emotivnu povredu, ili materijalnu štetu koja je direktno prouzrokovana krivičnim delom; članove porodice osobe čija je smrt direktno prouzrokovana krivičnim delom i koji su pretrpeli povredu ili štetu kao posledicu smrti te osobe; „članovi porodice“ se odnosi na supružnika, osobu koja živi sa žrtvom u intimnoj, stabilnoj i kontinuiranoj zajednici u okviru zajedničkog domaćinstva, srodnike po direktnoj liniji, braću i sestre i osobe za koje se žrtva stara; „dete“ označava svaku osobu ispod 18 godina starosti; „restorativna pravda“ označava svaki proces kojim se žrtvi i počiniocu krivičnog dela omogućava da vlastitom slobodnom voljom aktivno učestvuju u rešavanju posledica krivičnog dela uz pomoć nepristrasne treće strane. Isti član u stavu 2, obavezuje države članice da uspostave procedure: koje bi ograničile broj članova porodice koji mogu biti korisnici prava koja su uspostavljena ovom Direktivom uzimajući u obzir pojedinačne okolnosti svakog slučaja; kako bi se odredilo koji članovi porodice imaju prioritet u vezi sa ostvarivanjem prava koja su predmet ove Direktive.